

THESAURISMATA

BOLLETTINO
DELL'ISTITUTO ELLENICO
DI STUDI BIZANTINI E POSTBIZANTINI

VOLUME 12
1975

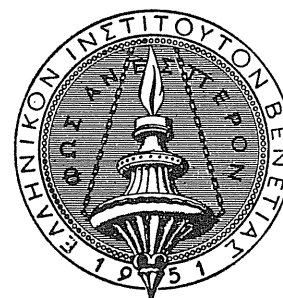

VENEZIA

ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

TOMOS 12
1975

BENETIA

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α'. ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΕΡΩΝΑ - ΙΩΑΝΝΗ ΜΠΟΝΑΦΕ

1571, Μάης

α) ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ Ν' ΑΡΧΙΣΟΥΝ ΤΙΣ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ

1571, 22 Μάη

Περὶ ληψῆς. — Ὁ [Ἰωάννης] Μποναφές, καλόγερος στὸ μοναστήρι τοῦ Παπαντρέα, μετόχι τῆς μονῆς Στροφάδων, ἀποτελεῖ πέτρα σκανδάλου στὴ Ζάκυνθο μὲ τὴν ἀπαράδεκτη γιὰ τὸ σχῆμα ποὺ φέρει διαγωγὴ του. Οἱ ἀτασθαλίες (ζῆ πλουσιοπάροχα σὰ λαϊκός, περιφρονεῖ τὶς μοναχικὲς διατάξεις, παραβιάζει τὶς νηστεῖες, ἐπηρεάζει καταστρεπτικὰ τὸν ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ) καὶ ἡ φημολογούμενη ἀνηθικότητά του, ἀναγκάζουν τὶς βενετικὲς ἀρχὲς Ζακύνθου νὰ διατάξουν τὴ διεξαγωγὴ ἀνακρίσεων. Τὴν ἀνάκριση ἀναλαμβάνουν οἱ Baldessin Vastapena, διερμηνέας καὶ βοηθὸς (interprete e coadiutor) στὸ Officio dei maleficii καὶ ὁ πρωτοπαπὰς τοῦ νησιοῦ [Εὐστάθιος Κοτρονᾶς].

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Consiglio dei Dieci, Parti secrete, filza 19, 1575 - 1576).

1571, adi 22 mazo

*Essendo venuto a notitia del clarissimo regimento del Zante per mormoration de persone fide degne, qualmente callogero Bonafé, che al presente s'atroua nel monasterio de papà Andrea, metochi delli Striualli, ha fatto et fa catiua vita, male operationi et altre cose inlicite a mal es-
5 sempio delli altri, non facendo come a callogeri et monaci si conuiene. Il qual, per coprire le sue tristitie, si ha posto l'habito de callogero, ma però niun ordine et prociedere de callogero osserua, viuendo come secolare et come quelli, a quali soprabondano le intrade. Onde, s'el continuasse a
10 star et habitar in esso monasterio, senza alcun dubio lo danneggiaria et mandaria in total rouina. Perché, tutto quello che lui dice et comanda all'abbate, viene esser eseguito, non si curando di far abstinencia alcuna né penitencia né frequentar la chiesa come è il solito et offitio de callogeri. Immo, essendo consueto in detto monasterio a dirsi tre lettioni, egli ha
15 ordinato che non si debba dir, se non una sola. Et il vino, qual in alcuni giorni della settimana era proibito alli callogeri di beuer, li hà concesso licentia, che j lo possa beuer ogni giorno. Et nel tempo della Santa Qua-*

*dragesima, che tutti li monaci dezunano et fano abstinencia, egli, prete-
rendo li ordeni, non osserua cosa alcuna; ma insieme con l'abbate si serra
20 in una cella et mangia insieme con lui de quello che li par et piace, essendo
consueto che l'abbate si senti con li callogeri insieme et far charità man-
giando de quello che vi si atroua et che il Signor Iddio manda. Et, che
peggio è, dorme in uno medesimo letto con l'abbate, commettendo disho-
nestà et jnconueniente operationi. Però, desiderando il predetto clarissimo
25 regimento de venir in luce della verità, et essendo il predetto callogero
Bonafé persona ecclesiastica, ha commesso a me, Baldessin Vastapena,
jnterprete et coadiutor all'offitio dei maleficij, che, insieme con el reue-
rendo protopapà di questa città, debba formar diligente processo sopra
le cose premesse, acciò poi possa administrar racion et giustitia.*

ΣΧΟΛΙΑ

4. monasterio de Papandrea, metochi degli Strivalli. Μετόχι τῶν Στροφάδων, ἀφιερωμένο στὴ Γέννηση τῆς Θεοτόκου. Στὴ δικογραφία ἀναφέρεται κυρίως ὡς *Santa Maria degli Strivalli*. Εἶναι γνωστὸ μὲ τὰ ὀνόματα Παναγία τοῦ Καλητέρου ἢ Παναγία στοῦ Παπαντρέα ἢ Παναγία τῶν Στροφάδων. Βρίσκεται κοντὰ στὴν πόλη τῆς Ζακύνθου, στὸ προάστειο Καλητέρου (βλ. ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, Ἑκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζάκυνθο, Ἀθήνα 1967, σ. 117 - 118 καὶ ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ λαο-
γραφικὸν Ζακύνθου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1963, σ. 508). Ὁ συνοικισμὸς Παπανδρέα δὲν
ὑπάρχει πιά (Ib., σ. 515).

26. Baldessin Vastapena. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ μᾶς εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ. Ἡ οἰκογένεια Βασταπένα μαρτυρεῖται στὴ Ζάκυνθο τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 15ου αἰώνα. Σήμερα ἔχει ἐκλείψει (Ib., σ. 83).

27 - 28. il reverendo protopapà di questa città. Πρόκειται γιὰ τὸν Εὐστάθιο Κοτρονᾶ. Γεννήθηκε στὴ Μεθώνη τὸ 1511, ἔγινε πρωτοπαπὰς Ζακύνθου τὸ 1533 καὶ διατήρησε τὸ ἀξίωμα αὐτὸ μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1605. Γνώριζε τοὺς Ἀλέξανδρο Νε-
ρούλη, Ἰωάννη Ζυγομαλᾶ, Γαβριὴλ Σεβήρο. Εἶχε ἔρθει σὲ ρήξη μὲ τὸν ἐπίσκοπο Κεφα-
ληνίας καὶ Ζακύνθου Παχώμιο Μακρῆ (βλ. γι' αὐτὸν Ε. LEGRAND, Notice biographique
sur Jean et Théodose Zygomalas, Paris 1889, σ. 93, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Bibliographie Hel-
lénique... XVe - XVIe s., I, Paris 1885, σ. 253, σημ. 4, ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Ὁ Ἅγιος
Διονύσιος ὁ ἐκ Ζακύνθου, Ἀθήναι 1925², σ. 29, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἱστορία τῆς Ζακύνθου,
Ἀθήναι 1955, σ. 301 - 302, ΗΛΙΑ Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τόμ. Β',
ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 57 καὶ 93, ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὸν
Ζακύνθου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1963, σ. 320 καὶ 554, Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, Αὐτόγραφον
τεῦχος χρονικῶν σημειωμάτων καὶ δοσοληψιῶν (1578 - 1588) τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου,
«Θησαυρίσματα» 9 (1972), σ. 28 καὶ σ. 50). Κατὰ τὸν Μποναφέ, ὁ Εὐστάθιος Κοτρο-
νᾶς ἦταν προσωπικὸς του ἐχθρὸς (βλ. παραπάνω, σ. 326, σημ. 56, στ. 13).

β) ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΚΡΙΣΕΩΝ

Ἀντίγραφο (όπου καὶ τὸ Αα)

1571, 26 Μάη

1

Ἀνάκριση τοῦ Νικόλαου Μάζη

Ὁ Νικόλαος Μάζης τοῦ ποτὲ Πιέρου ἀπὸ τῆ Μαρίνα, 25 χρονῶν, λαϊκὸς ποὺ αἰσθανόταν κλίση γιὰ τὴ μοναχικὴ ζωὴ, ἐπισκέφτηκε τὸ περασμένο καλοκαίρι [1570] καὶ τὰ Χριστούγεννα τὸ μετόχι τοῦ Παπανδρέα. Ἐκεῖ διαπίστωσε πὼς ὁ καλόγερος Μποναφές ἐκκλησιαζόταν σπάνια, δὲν ἔκανε τὸ σταυρό του, ἔτρωγε ψάρι Τετάρτη καὶ Παρασκευή, παρίστανε τὸν ἡγούμενο κι οἰκειοποιούνταν τρόφιμα καὶ χρήματα τῆς μονῆς. Τὴν ἐποχὴ τοῦ τρύγου τὸν εἶδε νὰ παίρνῃ κρασί τοῦ μοναστηριοῦ μὲ τὴ δικαιολογία πὼς τὸ «δανειζόταν». Ὁ οἰκονόμος Ἀντώνιος Ivero τοῦ εἶπε πὼς ὁ Μποναφές χρωστάει στὴ μονὴ 200 δουκάτα ποὺ ἀναβάλλει διαρκῶς νὰ ἐπιστρέψῃ. Σὲ σχετικὴ ἐρώτηση, ὁ μάρτυς ἐπαντᾷ πὼς περισσότερα γιὰ τὴν ὑπόθεση ξέρουν ὁ Λαμπρινὸς Σπανιόλος, ὁ φαμέγιος Γιάννης [Γιατρᾶς] κι ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς.

2

Ἀνάκριση τοῦ καλόγερου Ἰωσήφ Παγούδη

Ὁ μάρτυς, Ζακύνθιος, 52 περίπου χρονῶν, μολονότι καινούριος στὸ μοναστήρι, διαπίστωσε τὸ ἀπαράδεκτο γιὰ καλόγερο φέρεσιμο τοῦ Μποναφές. Ἀπὸ τὸν οἰκονόμο ἄκουσε πὼς ὁ κατηγορούμενος εἶχε κλέψῃ ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἕνα βαρέλι κρασί. Περισσότερα γνωρίζουν οἱ φαμέγιοι Γιάννης Γιατρᾶς καὶ Λαμπρινὸς κι ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς.

3

Ἀνάκριση τοῦ μοναχοῦ Βαρλαάμ Μπελέτη

Ὁ καλόγερος Βαρλαάμ, Ζακύνθιος 67 χρονῶν, βρίσκεται στὴ μονὴ Στροφάδων σχεδὸν δυὸ χρόνια καὶ γνωρίζει τὸ Μποναφές ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοῦρθε στὸ μοναστήρι μαζί μὲ τὸ Σιγοῦρο. Ὁ κατηγορούμενος ζοῦσε ὅπως ἤθελε, παραβιάζοντας τοὺς μοναχικοὺς κανόνες. Στὶς θρησκευτικὲς συζητήσεις βλαστημοῦσε τὸ Χρυσόστομο καὶ τὸ Δαβίδ, λέγοντας πὼς «δὲν ξέρουν τί λένε». Ὁ μάρτυς εἶχε ἀντιληφτῇ τίς σχέσεις του μὲ τὸν ἡγούμενο καὶ συνέστησε φρόνηση, γιὰ νὰ μὴ προκληθοῦν σχόλια. Ἀπὸ τότε ὁ κατηγορούμενος τὸν μισοῦσε καὶ γύρευε νὰ τὸν διώξῃ ἀπὸ τὴ μονή. Κλοπὲς δὲν ἀντιλήφθηκε. Ἄλλωστε, ὁ Μποναφές τὰ εἶχε ὅλα. Ἀντίθετα, οἱ καλόγεροι κακοπερνοῦσαν,

γιατὶ τοὺς ἔδινε μόνο ὅ,τι ἤθελε, φοβερίζοντάς τους πὼς, ἂν ζητήσουν περισσότερα, θὰ τοὺς διώξῃ. Τὸν περασμένο χρόνο, ὁ μάρτυς εἶδε ἕνα χαρτί ποὺ ἔδειχνε πὼς ὁ ἡγούμενος εἶχε δανειστῇ 102 τσεκίνια ἀπὸ τὸ Μποναφές, ὑποθηκεύοντας ὅλη του τὴν περιουσία. Ὁ Βαρλαάμ ὑπέδειξε στὸν ἡγούμενο νὰ καταστρέψῃ τὸ χαρτί, ἐπέμβαση ποὺ προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση τοῦ Μποναφές.

4

Ἀνάκριση τοῦ Francesco Marin

Πέντε χρόνια πρὶν [1566] ὁ μάρτυς, Ζακύνθιος, 30 περίπου χρονῶν, ταξίδευε στὴ Βενετία. Στὸ καράβι βρισκόταν κι ὁ Τζώρτζης Βολτέρρας κι ὁ λαϊκὸς ἀκόμη, Μποναφές. Μία φοβερὴ τρικυμία ἔκανε νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ θρησκευτικὴ ἀπάθεια τοῦ Μποναφές, πού, μόνον αὐτός, ἐνῶ γύρω του ὅλοι προσεύχονταν, ἀπαξιοῦσε νὰ κἀνῃ καὶ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Ἀγανακτισμένοι γιὰ τὴν ἀδιαφορία του οἱ ναυτικοί, σκέφτηκαν νὰ τὸν πετάξουν στὴ θάλασσα. Στὸ ταξίδι, ἔκανε παρέα μόνο μὲ Ἑβραίους. Ἀλλὰ οἱ θρησκευτικὲς του ἰδέες ἀποκαλύφθηκαν στὴ Βενετία, ὅπου, μπροστὰ στὸ μάρτυρα ἔπιασε συζήτηση μὲ κάποιον Βενετσιάνο. Στὸ τέλος, ὁ συνομιλητὴς του ἀναφώνησε: «Ἀδελφέ μου, σᾶς ἔχω γιὰ λουθηρανό, κι ἂν σᾶς μάθουν, θὰ σᾶς κάψουν!» Τὴ ζωὴ τοῦ Μποναφές ὡς καλόγερου ὁ μάρτυρας τὴ γνωρίζει μόνο ἀπὸ φήμες.

5

Ἀνάκριση τοῦ μοναχοῦ Λεόντιου Γκούλου

Ὁ Λεόντιος Γκούλος ἀπὸ τὴν Ἀμπελο, 28 χρονῶν, ἦταν καλόγερος στὴ μονὴ Στροφάδων, ὅταν ἤρθαν κι ἔγιναν καλόγεροι οἱ Σιγοῦρος καὶ Μποναφές. Ἦταν μεγάλη Σαρακοστή. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ὁ Μποναφές χλεύαζε καὶ καταπατοῦσε τίς νηστεῖες. Ἐπειτα πῆγε στὸ μετόχι τοῦ Παπανδρέα, ὅπου κατὰ τὸν οἰκονόμο συνέχισε τὴν ἴδια ζωὴ. Κάποτε ἰσχυρίστηκε πὼς ὁ Χριστὸς ἦταν ἀπλὸς προφήτης κι ἡ Παναγία *una donna infame*. Περισσότερα ξέρουν ὁ οἰκονόμος κι οἱ φαμέγιοι τοῦ μοναστηριοῦ.

6

Ἀνάκριση τοῦ Γιάννη Γιατρᾶ

Ὁ φαμέγιος τῆς μονῆς Γιάννης Γιατρᾶς, 24 χρονῶν ἀπὸ τίς Μαριὲς ἐπιβεβαιώνει τίς σχέσεις τοῦ ἡγούμενου μὲ τὸν κατηγορούμενο κι ἀποκαλύπτει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταπάτηση τῶν νηστειῶν κι ἄλλες παραβάσεις τοῦ Μποναφές: Ἀπορρίπτει τὴν προσκύνηση τῶν εἰκόνων, γιὰτὶ πιστεύει πὼς παρι-

στάνουν πλάσματα τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας· δὲν ὑπάρχει Χριστός, ἡ φύση δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ ζήσῃ στὸν κόσμον· οἱ γραφές λένε ψέμματα. Πολλές φορές ἔκλειψε τρόφιμα τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ πράγματα γνωρίζει καλύτερα ὁ οἰκονόμος. Τέλος, ὁ Μποναφές εἶπε μιὰ μέρα στὸ μάρτυρα πῶς οἱ καλόγεροι ἦταν τρελλοὶ ποὺ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ φώναζαν (= ἔψαλλαν) μάταια.

1571, 27 Μάη

7

Ἀνάκριση τοῦ καλόγερου Ἀντώνιου Ivero

Κατὰ τὸν οἰκονόμο τῆς μονῆς Στροφάδων Ἀντώνιο Ivero, 30 περίπου χρονῶν, κι ἓνας Τοῦρκος εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μποναφέ. Τὸ πιστεύω του συνοψίζεται στὸ ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι φαῖ καὶ πιστό, οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἀξίζουν τίποτε, ὁ Θεὸς εἶναι «φύση», ὁ Χριστιανισμὸς μαγεία, ὁ Χριστὸς νόθος κι ἡ Παναγία πόρνη. Τὶς ἀπόψεις του αὐτές, ποὺ ἐπαναλαμβάνει διαρκῶς μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, τὶς ξέρουν καὶ τὰ ἀδελφία τοῦ Σιγούρου. Συχνὰ λέει πῶς δὲ θέλει νὰ πηγαίνει στὴν ἐκκλησία, νὰ προσκυνᾷ τὰ ταβάνια καὶ τοὺς τοίχους καὶ νὰ κραυγάζῃ τοῦ κακοῦ ὅπως οἱ ἄλλοι μοναχοί. Οἱ ὑποπτες σχέσεις του μὲ τὸν ἡγούμενο εἶναι γεγονός.

1571, 28 Μάη

8

Ἀνάκριση τοῦ Νικόλαου Φραγκόπουλου

Ὁ Νικολὸς Φραγκόπουλος τοῦ ποτὲ Βαρνάβα, ἀπὸ τὶς Μαριές, 49 περίπου χρονῶν, καταθέτει τὰ ἀκόλουθα: Κάποτε, στὸ τελωνεῖο, ὁ Μποναφές, λαϊκὸς ἀκόμη, κορόιδεψε μιὰ φράση τοῦ Μπατίστα Πελεκούδη ποὺ ἀναφερόταν στὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ.

9

Ἀνάκριση τοῦ Λαμπρινοῦ Σπανιόλου

Ὁ φαμέγιος Λαμπρινὸς Σπανιόλος δηλώνει πῶς δὲν ξέρει τίποτε, κι ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἀνάκριση γιὰ τὸ νεαρὸ τῆς ἡλικίας του (14 χρονῶν).

1571, 30 Μάη

10

Ἀνάκριση τοῦ Ἰωάννη Μποναφέ

Ἀνακρινόμενος μπροστὰ στὶς πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀρχές τῆς Ζακύνθου (προβλεπτή, συμβούλους, βικάριο τοῦ λατινοεπίσκοπου καὶ πρωτο-

παπᾶ) ὁ Ἰωάννης Μποναφές καταθέτει τὰ παρακάτω: Ὁνομάζεται Ἰέρων Μποναφές τοῦ ποτὲ Μπατίστα, γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο κι εἶναι μοναχὸς (ὄχι ἱερομόναχος). Δὲ γνωρίζει γιὰ τὸν συλλάβανε. Ἐλεγε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ κατέλυε τὶς νηστεῖες μόνον ὅταν ἀρρώσταινε, παραβάσεις ποὺ συγχωροῦν στοὺς ἀρρωστούς οἱ μοναχικοὶ κανόνες. Ἀγαποῦσε τὰ θρησκευτικὰ ἀναγνώσματα, κι ἰδιαίτερα ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσόστομου. Στὶς σπάνιες θρησκευτικὲς συζητήσεις δὲν ἐξέφρασε ποτὲ ἀσεβεῖς γνώμες. Ἐλεγε, μάλιστα, πῶς δὲν ἀρκεῖ νὰ νηστεύῃ κανεὶς· πρέπει νὰ εἶναι λιτὸς κι ἐγκρατὴς σὲ ὅλα. Στὴν ἐρώτηση ἀν πιστεύει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Υἱὸς Θεοῦ, ὁ Μποναφές ἀπαντᾷ χαμογελώντας πῶς τὸ πίστευε ἀνέκαθεν, κι ἀν εἶχε τὶς ιδέες ποὺ τοῦ ἀποδίδονται, δὲ θὰ γινόταν καλόγερος. Δὲν παρέσυρε τὸ νεαρὸ Σιγούρο στὸ μοναχισμό μὲ ὑποπτους σκοπούς. Μαζί, στὴν Πάντοβα, ἀποφάσισαν νὰ πᾶνε στὸ Σινᾶ, ἀπόφαση ποὺ συμμερίζονταν κι ἄλλα δυὸ ἀρχοντόπουλα, οἱ Κύπριοι Μανώλης Παλαιολόγος καὶ Φραγκίσκος Καλλέργης, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῶν περιστάσεων κατέληξαν στὰ Στροφάδια. Σέβεται τὶς εἰκόνες καὶ συμμερίζεται τὴν ἄποψη τῶν καθολικῶν ὅτι ἀναπαριστάνουν τὸ θεῖο. Στὴν ἐπιμονὴ τοῦ ἀνακριτῆ νὰ ὁμολογήσῃ τὶς θρησκευτικὲς του ιδέες, ὁ Μποναφές ἀπαντᾷ πῶς τὸ τέλος του θὰ δείξῃ τί πιστεύει πραγματικά. Μὲ τοὺς Νικολὸ Μάζη καὶ Ἰωσήφ Παγούδη δὲν ἔχει καμμία διαφορά. Σὲ ἀντίθεση — χωρὶς ὅμως νὰ τὸν μισῇ — βρίσκεται μὲ τὸν καλόγερο Βαρλαάμ Μπελέτη, ποὺ γιὰ τὴ σκανδαλώδη διαγωγή του διώχτηκε ἀπὸ τὴ μονή, καὶ ποὺ στὴν ἐπιθυμία του νὰ γίνῃ οἰκονόμος ἐπιτάχθηκε ὁ Μποναφές. Μὲ τὸ δικηγόρο Francesco Marin ταξίδεψε κάποτε στὴ Βενετία. Ὁ μοναχὸς Λεόντιος Γκοῦλος διακρίνεται γιὰ τὴν ἀπειθείά του. Μὲ τὸν ὑπηρετῆ τοῦ οἰκονόμου, Γιάννη Γιατρᾶ, φιλονίκησε στὸ παρελθόν. Μὲ τὸν οἰκονόμο τῆς μονῆς οἱ σχέσεις του δὲν εἶναι κακές, ἀν καὶ τελευταῖα διαφώνησαν στοὺς λογαριασμούς. Ὅσο γιὰ τὸ Νικολὸ Φραγκόπουλο, δὲν εἶναι οὔτε ἐχθρὸς, οὔτε φίλος του, ἀπλῶς λένε μιὰ «καλημέρα».

ΣΧΟΛΙΑ

1

Νικολὸς Μάζης. Μέλος, ἴσως, τῆς οἰκογένειας Μάζη, κερκυραϊκῆς καταγωγῆς, ποὺ ἀναφέρεται στὴ Ζάκυνθο στὰ 1560 (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικὸν ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν Ζακύνθου, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1963, σ. 380).

Μαρίνα. Παλιὰ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Κούκιση τοῦ Σέληνα (Ιβ., σ. 393).

2

Ἰωσήφ Παγούδης. Θὰ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Παγούδη ποὺ ἀπαντᾷ στὰ 1504 (Ιβ., σ. 504).

3

Βαρθολαύ Μπελέτης. Άντικε σέ μιὰ ἀπὸ τίς παλιότερες ἀρχοντικές οἰκογένειες τῆς Ζακύνθου πού ἦταν γραμμένες στοῦ *libro d'oro* (Ib., σ. 449). Κωδικογράφος (βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΡΑΜΗ, Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 151 καὶ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἑθνικῆς, Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξίου Κολουβά, Ν.Ε. ΙΔ' (1917), σ. 98). Μαζί με τὸ μοναχὸ Μακάριο ἀνακαίνισε τὴν κατεστραμμένη ἀπὸ τοὺς πειρατὲς μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν. Τὸ 1553, ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς αὐτῆς, παραλαμβάνει τὰ βιβλία τοῦ, νεκροῦ, Παχώμιου Ρουσάνου. Τὸ 1555 τοῦ παραχωρεῖται ἡ μονὴ Ἁγίου Νικόλαος στοῦ Καλαφάτη, τὸ 1561 ἀναφέρεται ὡς καλόγερος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν (βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΡΑΜΗ, ὅπ.παρ., σ. 23, ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, Ἑκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζάκυνθο, Ἀθήνα 1967, σ. 34 - 35 καὶ 102).

4

Francesco Marin. Ἀπὸ τὴν ἀνάκριση τοῦ Μποναφέ πληροφοροῦμαστε πὼς εἶναι δικηγόρος. Δὲν κατόρθωσα νὰ τὸν ἐπισημάνω σὲ καμμιά ἀπὸ τίς οἰκογένειες Μαρίνου (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', σ. 395 - 396).

Τζωτζίης Βολτέρρας. Μέλος τῆς παλιᾶς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας Βολτέρρα. Ἀγνωστος ἀπὸ ἄλλου (γιὰ τὴν οἰκογένεια Βολτέρρα βλ. Ib., σ. 99).

5

Λεόντιος Γκοῦλος. Μοναχός, ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλου.

Ἀμπελος. Χωριὸ πού δὲν ὑπάρχει πιά. Τὸ ὄνομα διατηρεῖται στὴν τοποθεσία (Ib., σ. 42).

6

Γιάννης Γιατράς. Ἀγνωστος.

Μαριές. Χωριὸ σὲ ἀπόσταση 20 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ζακύνθου (Ib., σ. 393).

7

Ἀντώνιος Ινερο. Ἡ μόνη πληροφορία πού ἔχουμε γι' αὐτόν, εἶναι πὼς στίς 1 Ἰούνη 1570 ὁ ἡγούμενος Στροφάδων (Ἁγίος Διονύσιος) τὸν ἔκανε ἐπίτροπο τῆς μονῆς (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Ὁ Ἁγίος Διονύσιος ὁ ἐκ Ζακύνθου, Ἀθήναι 1925², σ. 69).

8

Νικολός Φραγκόπουλος. Κατάγεται ἀπὸ τὴν παλιά, βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Φραγκοπούλων. Συμβολαιογράφος στὰ χρόνια 1561 - 1567. Συμβολαιογράφος ἦταν κι ὁ πατέρας του Βαρνάβας (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', σ. 688).

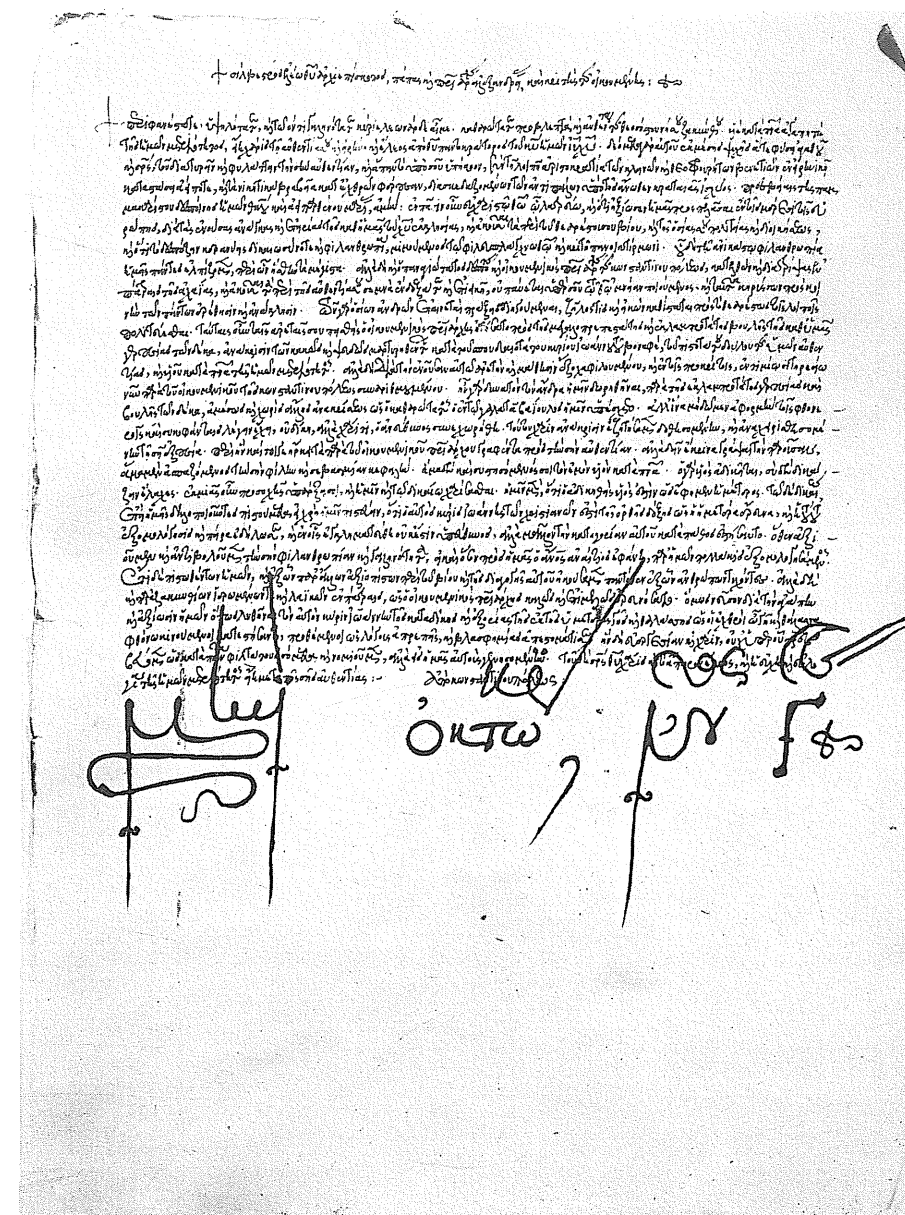
9

Λαμπρινός Σπανιόλος. Γιὰ τὸ πρόσωπο αὐτό, μέλος, ἴσως, τῆς τηνιακῆς καταγωγῆς οἰκογένειας Σπανιόλου (βλ. Ib., σ. 606) δὲν ἔχουμε ἄλλες πληροφορίες.

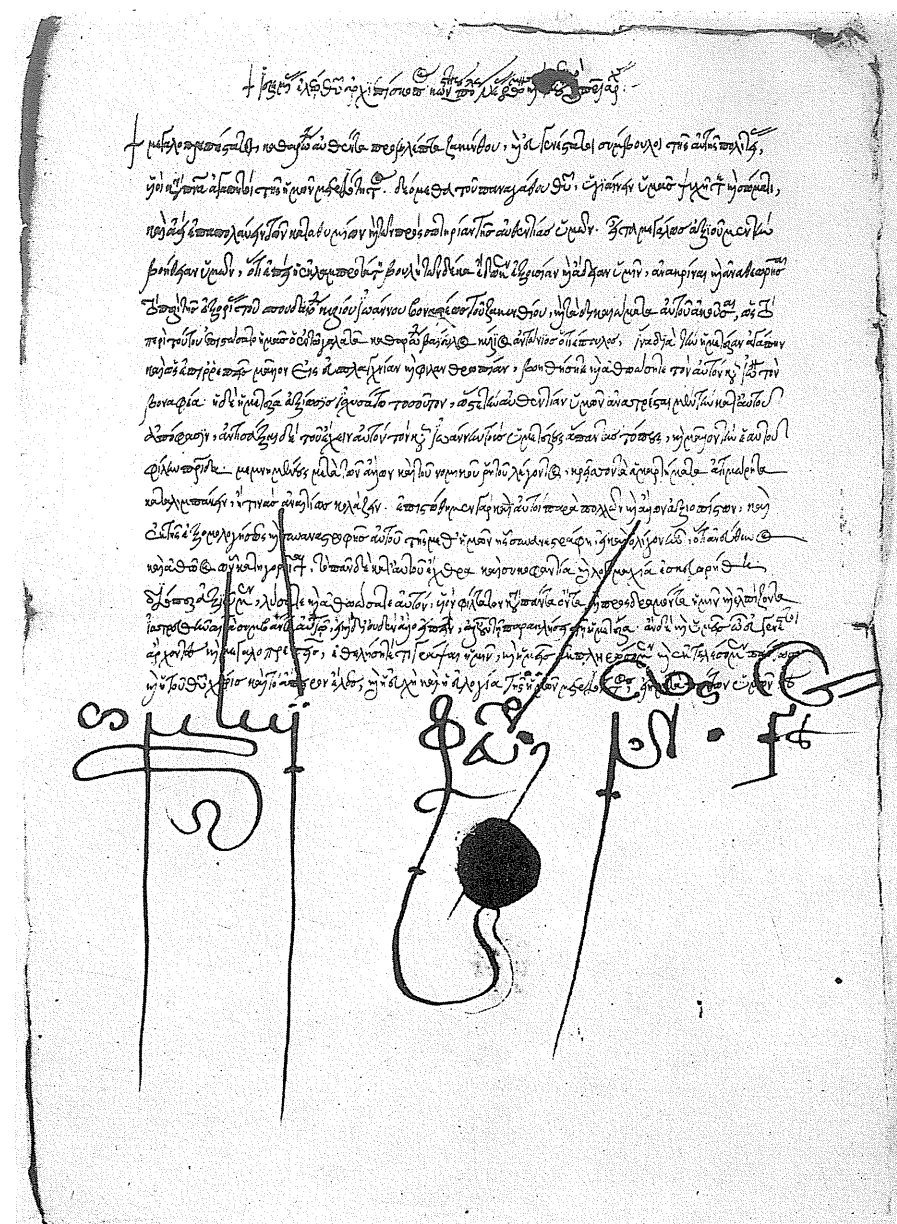
10

Μανώλης Παλαιολόγος. Κύπριος, φίλος καὶ πιθανὸν συμφοιτητὴς τοῦ Μποναφέ.

Φραγκίσκος Καλλέργης. Τὸ 16ο αἰῶνα ἀπαντᾷ στὴ Ζάκυνθο οἰκογένεια Καλλέργη ἀπὸ τὴν Κύπρο (Ib., σ. 254). Σ' αὐτὴν ἀνήκει πιθανότατα ὁ νεανικὸς φίλος τοῦ Μποναφέ.

Γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου (Ὀκτώβρ. 1574) στὸν Προβλεπτὴ Ζακύνθου Leonardo Emo (A.S.V. — *Consiglio dei Dieci*, Parti secrete, filza 19, 1575 - 1576 (= ἔγγρ. Δ').

Γράμμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ Ἱερεμία Β' (Φεβρ. 1575) στὸν Προβλεπτὴ Ζαχαρίας Leonardo Emo (A.S.V.—Consiglio dei Dieci, Parti segrete, filza 49, 1575-1576 (=ἔγγρ. Ε')).

Β'. ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΩ. ΜΠΟΝΑΦΕ

1571, 29 'Ιούν.

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Κατὰ τὸν Ἰωάννη Μπονάφε, οἱ κατηγορίες ποὺ τοῦ ἀποδίδονται εἶναι προϊόντα προσωπικοῦ μίσους ἐναντίον του καὶ ἀμάθειας τῶν μοναχῶν, ποὺ τὶς οἰκονομικὰς τοὺς ἀτασθαλίαις διαπίστωσε, ὅταν μὲ τὸ φίλο του Σιγοῦρο Σιγοῦρο πῆγε νὰ μονάσῃ στὸ μοναστήρι τῶν Στροφάδων. Μολονότι τὸν ἔλεγχον ποὺ ἀποκάλυψε τῇ συστηματικῇ κλοπῇ τῶν καλογέρων, ἔκαναν ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο φίλοι — ὁ Σιγοῦρος σὰν ἡγούμενος, ὁ Μπονάφες σὰ γέροντας τοῦ μοναστηριοῦ — τὸ καλογερικὸ μίσος συγκέντρωσε κυρίως ὁ ἄσημος Μπονάφες, εὐκολώτερον θῦμα ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ γιὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ Σιγοῦρο. Ἐξ ἄλλου, ἡ κατάλυσις τῆς νηστείας ἀπὸ τὸν ἄρρωστο Μπονάφε θεωρήθηκε ἁμαρτία ἀπὸ τοὺς ἀμόρφωτους καλογέρους, ποὺ παρεξήγησαν ἀκόμη καὶ τὴν προσπάθειά του νὰ τοὺς διδάξῃ πῶς νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὶς αἰρετικὰς διδασκαλίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν καταγγείλουν σὰ λουθηρανό. Μὲ ἀγανάκτησιν ἐπίσης ὁ Μπονάφες ἀποκρούει τὶς κατηγορίες γιὰ βλασφημία καὶ ἀνηθικότητα. Τέλος, ἐκφράζει τὴν λύπην του ποὺ δὲν εἶναι ὁ φίλος του Κατακουζηνὸς γιὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων ποὺ τὸν ὁδήγησαν στὸ μοναχισμὸ καὶ εὐχεταὶ ἡ θεία φώτισις νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς κριτὰς τοῦ στὸ ἔργον τους.

Ἀντίγραφο (ἔπου καὶ τὸ Α').

Presentato die 29 junij 1571 per Steffano Bonaffé, fratello, et instante per nome del sopradetto Zuanne Bonaffé, carcerato, instante vt in ea vista.

Clarissimo et prestantissimo regimento

- 5 *Tutte l'imputatione fatte a me, pouero Zuanne Bonaffé, seruo del Signor Iddio, et humil et diuoto seruitor di V.S. clarissime, sono tutte datemi da persecutori et emuli mei, mossessi dalla discordia che regna nelli monasterij, o per l'ambitione, o per qualche altro loro disegno. Basta che io, mossomi dal diuino zelo, et inspirato dal Signor Iddio, ho voluto*
 10 *abandonar' il mondo, doue io stesso, per la conditione mia assai commodamente d'entrate, et anco nella mia professione delli studij si greci come latini, mediocrementemente apresso qualcheduno harei potuto star || al pan. Ma tutto sprezzato mi ho elletto seruir in habito di callogero Sua diuina maestà, spendendo le fatiche mie delli studij tutti a dedicatione del Signor*
 15 *Iddio. Et immediate entrato nel monasterio de Striuali con il magnifico Seguro Seguro, fussemo accettati dalli callogeri et abbate, come si deuono accettar persone ispirate et di bon voler a seruir Iddio. Et continuando*
«Θησαυρίσματα», τόμ. 12

nel nostro principiato proposito li parsero far ellettione in abbate esso reuerendo Seguro et a me darmi il cargo de vecchio del monasterio. Et hauuti li carchi volendo veder in che si spendeuano l'entrate et ciò che si haueua fatto delle passate, trouasimo che molti erano infarinati et haueuano in se conuertito il danaro che soprauanzamo, et che si douea spender in agumento del monasterio et bonificar et acrescer j loci. Et cominciasimo astrenzerli così come porta la relegione nostra, come et per via de giustizia. Et erimo per ricuperar molti denari tolti et diuorati fra tutti li calogeri. Et visto ciò da loro, che noi li hauessimo scoperti, et che harrebbero al suo dispetto dato il mal tolto, cominciorono a congiurar insieme. Et perchè il reuerendo abbate Seguro è di parenta et poter gagliardo in questa isola per esser de primarij, come è notto a tutti, si volsero contra di me, come il più debbole et più facile di farmi star quieto. Et con tutto ciò che me ne haueuo acorto, et che ancho ne era stato auisato, non dimeno volsi cessar di far l'offitio mio, di astringerli a restituir il mal tolto. Si soleuorono et cominciorono a || spander una voce, che io non teneuo vita di callogero, et che non osseruaua la regolla, perchè io haueuo mangiato carne et ossi, in tempo che io ero stato amallato et che per la malattia era debbole. Et questa fu la prima imputatione et suo attacco. Et, io, che di ciò pocco caso ne faceua taccandomi al detto euangelico, che quello che entra non è peccato, ma quello che esce, cominciai prenderli, dicendoli, che, mentre che l'huomo è infermo et non può far di meno per non morir, ma per agiutarsi non si faceua così gran peccato al mangiar carne. Et immediate fu apontata da loro quella parola, et mi dissero che ero luterano. Et la seconda oppositione fu in campo. Et un attacco per loro gagliardo ne poti mai con ragione farli creder altrimenti, essendo così supersticiosi nel rito grecco, che si stringono mangiar oglio, dicendo che è peccato, e poi crapulano con cauiari botarghe diue, et beuono uno udro di vino per cadauno. Et non mangiano pesce con sangue, né considerano che il vino et la crapula sia il maggior peccato che mangiar la carne essendo amalato, concesso dalli medici, dalli giudici del mondo, dalla santa nostra Chiesa et dalla diuina maestà. Di poi se ne immaginorono una maggiore, dicendo che diceuo male della gloriosa et beata vergine Maria, madre del Redemptor nostro, misser Jesù Christo. Et questa mi cominciò a posar molto. Et dolendomi, che non douessero far questi mormoramenti. Et s'haueuano qualche catiua impresione, che si douessero chiarir con || le scritture, et andar da qualche reuerendo religioso, che sapessero qual cosa. Et non cauar una fama tale a me, che ero buon seruo et fidel christiano. Et tanto più, che loro non sano né leggier né scriuer, et sono idiote persone; et non intendono il parlar mio. Che se ho ragionato mai, di fede

ho ragionato, cattolicamente et christianamente. Et si li ho allegato qualche passo di qualche eretico, ho detto che si schiuessero non incorrer nelle false dotrine et catiue oppinione, dicendo «il tal ha tenuto contraria alla chiesa romana con tal oppinione», «il tal con tale», et il voleua regersi a suo modo o con oppinione de falsi filosofi erauano et andauano in precipitio. Et questi erano i mei ragionamenti, amastrandoli nella fede christiana, et non che mai sia stata la mente d'hauer heresia in capo. Ma loro, greci, non volendo confessar che la romana Chiesa et il rito romano era da esser osseruato, mi diceuano a me luterano et heretico; et toleuano in contrario senso, pensando che le opinione false delli filosofi et heretici, da me a loro allegate per aduertirli che non fossero inganati, fossero opinione mie. Al che mai la mia intentione né mai si trouerà, che habbia tenuto altra opinion, come che tengo di catholico et romano ecclesiastico. Et si li emolli, mossi dalle cause predette, hanno contra di me congiurato, l'omnipotente Iddio et la gloriosa vergine Maria et tutti li santi et sante della corte celestial saranno in agiuto mio et jllumineranno le clarissime signorie vostre della mia innocentia. Et se così paresse alle || clarissime signorie vostre far venir auanti di quella, quelli che mi hanno imputato, et li testimonij examinati contra di me, quali mi accusano, io hauer detto contra la Chiesa et la vergine et beatissima Maria cosa alcuna, li farò confessar che ho detto nel modo, che di sopra ho narato nella presente mia scrittura. Se adunque io ho viueto et viuo christianamente, debbo esser così calumniato et imputato di peccato tale, che vorrei esser affocato più tosto, che immaginarmi simil oppinione. Et prego la diuina bontà che ne faccia segno del animo et oppinion mia, et che perdoni a questi soleuatori et inimici miei.

L'altra oppositione per quello che ho compreso dalle interrogatione fattemi da vostre signorie clarissime, se io dormiuo accompagnato o sollo, io l'ho detto nello mio costituito, nè mi accasca che mi estendi sopra quella, perchè non ho peccato nè incorso mai in error che possi esser apontato. Et harebbono fatto meglio mordersi la lingua, et anco farebbono bene pianger il suo peccato tollendo, et hauendo tolto la fama alli homini da bene et boni religiosi. Quantunque, io non sia sacrato, non di meno viuo con l'habbito et con timor d'Iddio.

Mi resta di dir circa le persone delli testimonij contra tal examinati. Et prima, dico generalmente contra li calogeri, che sonno mossi da inuidia et da discordia fratesca. Et questo basti, oltra che tutti li ha scoperti debbitori, come per li conti si può veder.

Alli seculari, come misser Francesco Marino: Ho fatto viaggio con lui, et se in viaggio, come per secular hauesse detto qualche || parola che

*non mi ricordo, non però sa lui la certezza de cosa alcuna, perché si rag-
giona o per vana gloria o per mostrar di non esser persona de parlar
100 d'ogni cosa, ma in fatto non sa contra di me cosa alcuna, perché è secu-
lar. Et religioso ho viuesto et uiuo con tema d'Iddio, et che son mortale,
et che ho da render conto a sua maestà diuina dell'anima mia.*

*Alla persona de Nicolò Masi ho detto nel mio constituto che anco
lui ha intacato il monasterio, et che, volendolo astrenzer, ha detto contra
105 di me qualche sua chimera, cordato et congiurato con li callogeri predetti,
per le qual cose anco a lui non si deue dar credenza alcuna.*

*A misser Nicolò Barnaba non so ciò che habbia potuto dir contra
di me, se non hauesse inteso qualche parola detta da qualche callogero
contra di me proferta. Et che, se si hauesse taccato come fa il vulgo a vo-
110 lermi male senza causa legittima.*

*Janni Jatrà è sembro del monasterio, et ha la man imposta nelli
assassinamenti fatti dalli callogeri in robbar il pouero monasterio. Et
tutti, cordati per non restituir, mi hanno congiurato contra. Oltra che
esso testimonio è seruitor de callogero Juero, mio inimicissimo, et l'un
115 et l'altro, come se consterà alla giustitia.*

*Ho detto nelli mei constituti alle clarissime signorie vostre, in che
modo fu posto l'ordine nostro in farsi callogeri et con chi. Et se fusse il
magnifico Catacusino in loco che si potesse hauer la sua testatione, in-
stare per far conoscer alle clarissime signorie vostre che ho detto la ve-
120 rità, et che l'animo mio è nato sempre dedicato a seruir religiosamente
all'omnipotente Iddio, et leuarebbe ogni catiuo pensiero di mente alle
clarissime signorie vostre, et la me conoscerebbono per tale. Ma che non
si può, ricoro alla diuina bontà che illumini le clarissime signorie vostre
in conoscer la verità; alle quali, raccomandandoli la mia espeditione,
125 humilmente raccomandomi.*

ΣΧΟΛΙΑ

1. *Stefano Bonafé, fratello.* Δεν έχουμε άλλα στοιχεία για τον αδελφό του Μποναφέ Στέφανο, την ύπαρξη του οποίου πληροφορούμαστε για πρώτη φορά από τη δικογραφία.

15. *Et immediate entrato nel monasterio de Strivalli.* Έδω δεν πρόκειται για το μετόχι, αλλά για την ίδια τη μονή Στροφάδων. Εκεί πρωτοπήγε να μονάσει ο Μποναφέ, όταν γύρισε από τις σπουδές του.

16. *Fussemo accettati dalli calogeri et abate.* Υποψιάζομαστε πώς ήγούμενος στα Στροφάδια ήταν ο Δραγανίγος (Δανιήλ) Σιγούρος, ο μετέπειτα Άγιος Διονύσιος. Δυστυχώς, καμμία πηγή δεν αναφέρει το όνομα του τότε ήγούμενου. Άλλα από την άνοιξη του 1570, όποτε φτάνουν στο μοναστήρι οι δυο φίλοι (βλ. κατάθεση Λεοντίου Γκούλου), ως το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου (1 Ιούνη 1570), πού μαρτυρείται ήγούμενος Στροφά-

δων ο Δανιήλ Σιγούρος (βλ. ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, "Άγιος Διονύσιος ο πολιούχος Ζακύνθου, Άθήνα 1969, σ. 22), παρεμβάλλονται μόνο λίγοι μήνες. Άν ή ύποψία μας είναι σωστή, καταλαβαίνουμε γιατί ο φίλος του Μποναφέ, μέλος κι αυτός της οικογένειας Σιγούρου, διάλεξε να μονάσει στις Στροφάδες.

28 - 30. *et perché il reverendo abate Seguro è di parenta et poter... si volsero contra di me come il più debole.* Σε σχέση με τους Σιγούρους ή οικογένεια Μποναφέ θα ήταν μέτρια. Στο Libro d'Oro μπήκε αργότερα (1577) (βλ. ΕΥΓ. ΡΙΖΟ - ΡΑΝΓΑΒΕ, Livre d'Or de la noblesse Ionienne, tome III : Zante, Athènes 1927, σ. 7).

37 - 38. *taccandomi al detto evangelico che, quello che entra non è peccato, ma quello che esce.* Στις κατηγορίες ότι δεν πιστεύει, ο Μποναφέ απαντούσε με το ευαγγελικό ρητό «Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ σώματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον» (Ματθ. 15, 11, πρβλ. καὶ Μάρκ. 7, 20).

114. *calogero Ivero, mio inimicissimo.* Στὴν κατάθεσή του ο Μποναφέ δὲν χαρακτηρίσε τὸν οἰκονόμο ἐχθρό του. Εἶπε ὅτι τὰ πάγαιναν καλὰ, μόνο πού εἶχαν διαφωνήσει στοὺς λογαριασμοὺς (Β, ἀρ. 10).

117 - 118. *Et se fusse il magnifico Catacusino...* Νεανικὸς φίλος, συμφοιτητὴς ἴσως τοῦ Μποναφέ, θὰ γνώριζε τὴν κλίση τοῦ κατηγορούμενου στὸ μοναχισμό. Δὲν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στοὺς νέους πού σκόπευαν νὰ μονάσουν μαζί του στὸ Σινᾶ. Μὲ μόνο τὸ ἐπίθετό του δὲ μπορούμε νὰ τὸν ἐπισημάνουμε στὸ γενεαλογικὸ δένδρο τῶν Καντακουζηνῶν, ἂν πράγματι κατέγεται ἀπὸ τὴν ἀρχοντικὴ αὐτὴ οἰκογένεια. (Γιὰ τοὺς Καντακουζηνούς βλ. Ι. C. FILITTI, Archiva Gheorghe Grigore Cantacusino, Bucuresti, 1919 καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Notices sur les Cantacuzène du XI au XVII siècle, 1936). Οἰκογένεια Κα(ν)τακουζηνοῦ ἀπαντᾷ τὸ 1552 στὴ Ζάκυνθο (ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', σ. 281).

Γ'. ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ
ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΩ. ΜΠΟΝΑΦΕ

1571, 20 Ιουλ.

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Άπό τὴ μελέτη τῆς δικογραφίας πού σχηματίστηκε ἐναντίον τοῦ καλόγερου τῆς Παναγίας τῶν Στροφάδων Ἰωάννη Μποναφέ, ἀποδείχτηκε πὼς ὁ κατηγορούμενος ἦταν ἔνοχος, ὡς διεφθαρμένος, ἀνῆθικος, βλάστημος, αἰρετικός. Ἐφαρμόζοντας, λοιπόν, τὸ νόμο περὶ αἰρετικῶν ὁ προβλεπτής [Paolo Contarini], οἱ σύμβουλοι [Zuane Dolfin, Thoma Marin], ὁ βικάριος τοῦ λατινεπισκόπου [fra Zuane da Sebenico] καὶ ὁ πρωτοπαπᾶς [Εὐστάθιος Κοτρονᾶς] Ζακύνθου ἐπιβάλλουν στὸ Μποναφέ ἰσόβια κάθειρξη σὲ σκοτεινὴ φυλακή. Άν ἀποδράση, θεωρεῖται ἐξόριστος ἀπὸ ὅλη τὴ βενετικὴ ἐπικράτεια, κι ἂν συλληφθῇ σὲ βενετικὸ ἔδαφος, τὸν περιμένει ὁ διὰ πνιγμοῦ θάνατος. Ὅποιος τὸν παραδώσει στὴ δικαιοσύνη ἀμείβεται μὲ 500 πέρπερα ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ Μποναφέ, ἂν ἔχη. Διανοητικά, εἰσπράττει 250 πέρπερα ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο.

Ἀντίγραφο (ὅπου καὶ τὰ Α' - Β').

Li clarissimi misser Paulo Contarini per la serenissima et eccellentissima ducale signoria di Venetia proueditor, Zuane Dolfin et Thoma

Marin, consiglieri della città et isola del Zante et suo distretto con l'interuento et assistenti delli reuerendi padri fra Zuane da Sebenico, del
 5 ordine de minori conuentuali de San Francesco, vicario del monsignor reuerendissimo vescouo latino del Zante et Ceffalonia, et don Eustachio Cotrona, protopapà di questa città, ordinarii della Santissima Inquisitione.

Visto et diligentemente esaminato tutto il processo per sue signorie clarissime et Offitio della Santissima Inquisitione, formato contra Zuane
 10 Bonaffé quondam Battista dal Zante, alias ditto Hyerone Bonaffé, callogero del monasterio de Santa Maria dei Striuali, distretto di questa città et isola, per imputation che hauendo lui tolto l'habito di callogero et intrato in detto monasterio, ancor che non fosse in sacris, habbia hauuto ardimento come persona scismatica, scandalosa, disoluta, di mala et pes-
 15 sima natura, condition et fama, cominciar menar vita libidinosa et disoluta, non da callogero ma da persona aliena da ogni rito et religion christiana, peggio che luterana et heretica, manzando carne ogni giorno indifferente, et altre cose prohibite a callogeri per li ordini et constitution loro, et per li sacri canoni della religion christiana dessiminando
 20 zisanio et molte cose contra la santa fede christiana, digando et ragionando publicamente dell'omnipotente Redemptor nostro, misser Jesu Christo, della gloriosa vergine nostra Maria, santi et sante della corte celestiale, parole infedele, vituperose et ignominiose, et, quel peggio che dir si può, burlandosi d'ogni cosa della religion christiana, come persona infide-
 25 le di niuna religione, et che crede che la vita et religion nostra non sia altro che manzar et beuer, et altre diuerse come più diffusamente nella detta inquisition et processo sopra ciò formato si contiene impernicie della anima sua, et pessimo essemplio delli altri callogeri et con grandissimo scandalo et mormoration universale, non solo delli monaci del ditto mona-
 30 sterio, ma di tutti li fideli christiani. Per le qual cose retento et hauuto il suo constituto de plano, parte delle cose obiette ha confessato, cioè del manzar carne assai friuolamente escusandosi, et parte sorridendo ha negato, cioè della fede et religion christiana et altre cose, come nel suo ditto constituto contra quanto chiaramente consta nel processo, vista final-
 35 mente una certa tal qual difesa o scrittura fatta presenta per ditto Bonaffé con le cose in essa narrate et contenute, et insieme vista la forma delle parte dell'illustrissimo consiglio di X sopra ciò, con tutte le altre cose da esser meritamente viste et considerate, per la presente definitiua sententia per l'auttorità et facultà a S.S. concessa et attributa, pronun-
 40 tiando et terminando hanno condotto il detto Zuane Bonaffé a finir la sua vita nella preggiuola scura. Et se in alcun tempo scamparà di preggione, sia et resti perpetuamente bandito di tutte terre et luochi del serenissimo

dominio, nauilij armati et disarmati, et dalla inclitya città di Venetia et dogado, giusta la parte contra li heretici. Et se in alcun tempo romperà
 45 il confin et sarà preso, sia anegato, et habbia chi quello prenderà et darà nelle forze della giustitia perperi cinquecento dei suoi beni se ne saranno; se non la mittà di questa camera et nelle spese, si come nella segnatura in processo appar.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Paolo Contarini. Προβλεπτής Ζακύνθου (1571 - 1572), ό Contarini συνέδεσε τό όνομά του μέ τή γενναία αντίσταση τής Ζακύνθου στους Τούρκους του Ούλουτζ' Αλή. 'Η τουρκική απόβαση έγινε, ενώ ακόμη διεξαγόταν ή δίκη του Μποναφέ (βλ. γι' αυτόν ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου, τόμ. Α', 'Αθήναι 1963, σ. 312).

4 - 5. fra Zuanne da Sebenico, dell'ordine de minori conuentuali de San Francesco. Το πρόσωπο αυτό, τοποτηρητής του λατινοεπισκόπου τής Ζακύνθου, δέ μάς είναι γνωστό από άλλη πηγή. 'Ανήκε στους Μινόριτες, φραγκισκανούς μοναχούς, που στη Ζάκυνθο είχαν δικό τους ναό και μοναστήρι (San Francesco de frati Minori. Βλ. σχετικά ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, 'Εκκλησίες και μοναστήρια στη Ζάκυνθο, 'Αθήνα 1967, σ. 180 - 181).

6. vescovo latino del Zante et Cefalonia. Πρόκειται για τον 'Ιωάννη - Πέτρο Δολφίνο. Φαίνεται πως τό 1563 έφυγε από την έδρα του. 'Εξακολούθησε όμως να νέμεται την επισκοπή Κεφαλληνίας - Ζακύνθου με τοποτηρητή, διατηρώντας τον τίτλο (βλ. ΙΝΝ. ΔΑ ΜΟΔΥΓΝΟ, Cefalonia Cattolica 1903 και ΓΕΡ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, Λατίνοι επίσκοποι Κεφαλονιάς - Ζακύνθου, «Δελτίο 'Αναγνωστικής 'Εταιρείας Κερκύρας» 11 (1974), σ. 159 - 160.

9 - 10. Zuanne Bonafé, quondam Battista, alias ditto Hyerone Bonafé. 'Αντίθετα από τον πατέρα του που ονομάζεται απλά Βατίστας, ό Μποναφές φέρει τό σπανιώτατο όνομα 'Ιέρων (δέν πρόκειται για σύγχυση με τό κοινότατο 'Ιερώνυμος. Στη δικογραφία αναφέρεται καθαρά και χωρίς βραχυγραφίες Hierone, Hyerone και Gerone). Το έξεζητημένο αυτό όνομα μαρτυρεί τις λόγιες τάσεις τής οικογένειας Μποναφέ.

Δ'. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΣΙΑΒΕΣΤΡΟΥ
ΣΤΟ ΒΕΝΕΤΟ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

1574, 'Οκτώβρ., Ινδικτ. 3

Π ε ρ ί λ η ψ η. — 'Ο οίκουμενικός πατριάρχης ['Ιερεμίας Β'] ήταν βέβαιος πως ό έξόριστος λόγιος 'Ιωάννης Μποναφές είχε πέσει θύμα συκοφαντίας. Γι' αυτό ζήτησε από τό Συμβούλιο των Δέκα να ανατεθή ή αναθεώρηση τής δίκης του στον Προβλεπτή Ζακύνθου [Leonardo Emo], που ή δικαιοσύνη του ήταν ξακουστή. 'Η επιθυμία του 'Ιερεμίας να λάμψη ή αλήθεια ήταν τόση, ώστε άρνήθηκε πρόταση του βάλιου τής Κωνσταντινούπολης [Antonio Tiepolo] να δοθή χάρη στο Μποναφέ, άθόρυβα και χωρίς ανακρίσεις. 'Ο άποστολέας του γράμματος πιστεύει κι αυτός στην άθωότητα του φυγάδα: Γνώρισε την παιδεία του, διαπίστωσε την άρετή του και τον θεωρεί πνευματικό γιό του. 'Ετσι, από την Κωνσταντινούπολη, όπου βρίσκεται,

κρίνει σκόπιμο να συνηγορήσει κι αυτός θερμά για την αθώωσή του στον αποδέκτη Leonardo Emo, μολονότι ξέρει πώς ο Ίερεμίας έχει κιόλας μεσολαβήσει για τον εξόριστο, ζητώντας την επιείκεια του βενετού Προβλεπτή.

Πρωτότυπο (Archivio di Stato di Venezia, *Consiglio dei Dieci*, Parti secreta, filza 19, 1575 - 1576). Βλ. πίν. ΙΔ'.

Λεπτό άσπριδερό χαρτί, 420 × 310 χιλ. Μονόφυλλο που διπλωνόταν σε σχήμα επιστολής με πέντε, αρχικά, διπλώσεις στη μεγαλύτερη διάσταση και τρεις στη μικρότερη. Δυο κατακόρυφα τσακίσματα για τα περιθώρια. Μαύρο, ζωηρόχρωμο μελάνι. Διατήρηση πολύ καλή. Σπάνιες καφετιές κηλίδες υγρασίας.

Το κείμενο στην πρόσθια όψη. Περιθώριο 33 χιλ. Πυκνή, στρογγυλή κι εξαιρετικά φροντισμένη γραφή, με μικρούς χαρακτήρες. Οι συνηθισμένες βραχυγραφίες. Κάποιες άνορθογραφίες. Ή μηνολογία στο τέλος του κειμένου από το χέρι του πατριάρχη. Γραμμένη με μεγαλύτερα γράμματα και ζωηρότερο μελάνι, πιάνει όλο το στίχο.

Πίσω, με το χέρι που έγραψε το γράμμα, ή επιγραφή του προορισμού (διεύθυνση): † Τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ καθαρωτάτῳ προ|βλεπτῇ καὶ ἡγεμόνι Ζακύνθου κυρίῳ | Λεωνάρδῳ Αἴμῳ, νῖῳ κατὰ Πν(εῦ)α | ἀγαπητῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος.

Τέσσερες στρογγυλές τρύπες, δυο πάνω από την επιγραφή και δυο στο κάτω μέρος του έγγραφου, που συμπίπτουν όταν το γράμμα διπλωθῇ, μαρτυροῦν τὴ θέση τῆς σφραγίδας πού ἔχει ἐκπέσει. Ἡ ταινία πού κρατοῦσε τὸ γράμμα κλειστὸ περνοῦσε ἀπὸ πολυάριθμες ἐγκοπές τοῦ χαρτιοῦ (12 ὀριζόντιες καὶ 16 κατακόρυφες), πού συμπίπτουν ἀνὰ τέσσερες, ὅταν τὸ γράμμα διπλωθῇ σὲ σχῆμα ἐπιστολῆς.

† Σίλβεστρος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος, πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ κριτῆς τῆς οἰκουμένης †

‡ Περιφανέστατε, ὑψηλότατε καὶ τῷ ὄντι γαληνότετε κύριε Λεωνάρδε Αἴμε, καθαρώτατε προβλεπτὰ καὶ ἀθθέντα τῆς θεοσόστου νήσου Ζακύνθου, νιὲ κατὰ Πνεῦμα ἀγαπητὲ ‡ τῆς ἡμῶν μετριότητος, εἴη χάρις τῇ ἀθθεντίᾳ σου καὶ εἰρήνῃ καὶ ἔλεος ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. δεόμεθα γὰρ αὐτοῦ ἐκ μέσης ψυχῆς, ἃ τε φύσει ἀγαθοῦ † καὶ σωτήρος, τοῦ διατυρεῖν καὶ φυλάττειν τὴν σὴν ἀθθεντίαν καὶ ἅπαν τὸ ὑπὸ σοῦ ὑπῆκοον σὺν τῇ λοιπῇ ἀριστοκρατίᾳ τῶν κλεινῶν καὶ θεοφρονητῶν Βενετιῶν, ἐν εἰρηνικῇ † καταστάσει ἀείποτε, καὶ τὰ νικητικὰ βραβεῖα κατ' ἐχθρῶν

φέρουσιν, διασκεδαζομένων τῶν ἀντιπάλων ὑπὸ τῆς ἀνωθεν κραταιᾶς ἰσχύος. πρεσβείαις τῆς παμ^μμακαρίστου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀμήν.

Ἐν πᾶσιν οὖν εὐχαριστῶ Θεῷ, ᾧ λατρεύω, καὶ ὅτι ἠξίωσεν ἡμᾶς προσπελάσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Εὐ^δ | ρώπης διὰ τὰς ἐνούσας ἀνάγκας καὶ ἐπειρίας τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ἀκοῦσαι τὰ περὶ τοῦ θαρεστοῦ σου βίον καὶ τῆς δόξας σου πολιτείας καὶ διοικήσεως †⁸ καὶ ὅτι τὸ δεσπόζειν κερανύεις δικαιωσύνη τε καὶ φιланθρωπία, μιμούμενος τῷ φιλευσπλάγχῳ Θεῷ καὶ κριτῇ πανοικτιρμονι. Οὐ δὴ τῇ ἀνικαστῷ φιλανθρωπία⁹ ἡμεῖς πάντες ἐλπίζομεν, περὶ ὧν ἦσθην τὰ μέγιστα. Ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ παναγιώτατος δεσπότης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης τῆς Κωνσταντίνου πόλεως, κατελθὼν καὶ διατρέψας ἐν¹⁰ Πάτραις τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἀκούσας τὰ περὶ τῆς ἀθθεντίας σου σεμνά, ἔνδοξά τε καὶ ἐπιεικῆ, οὐ παύεται ὑπὲρ σοῦ τῷ Θεῷ μνεῖαν ποιοῦμενος, καὶ ταῦτα κηρύσσων πρὸς κοι¹¹νὴν τῶν πάντων ἐρέθησιν καὶ ἀνάκλησιν. Τῶν γὰρ δόσιων ἀνδρῶν ἐπαινεταὶ πράξεις διηγούμεναι, ζῆλος τις καὶ εἰκὼν καθίσταται πρὸς τὸ θαρεστῶς τοῖς λοιποῖς †¹² πολιτεῦσθαι. Ταύταις οὖν ταῖς ἀρεταῖς σου πεισθεὶς ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἠτήσατο πρὸς τῆς μεγαλοπρεπεστάτης καὶ ἐκλαμπροτάτης βουλῆς τῆς καθ' ὑμᾶς †¹³ γερουσίας τῶν δέκα ἀνάκρισιν τῶν κακῶς καὶ ψευδῶς μαρτυρηθέντων κατὰ τοῦ σπουδαιοτάτου κυρίου Ἰωάννου τοῦ Βοναφέ, τοῦ πιστοτάτου δούλου τῆς ὑμῶν ἀθθεν¹⁴τίας καὶ νιοῦ κατὰ Πνεῦμα τῆς ἡμῶν μετριότητος. ἀλλὰ δὴ διὰ τὴν ἐνούσαν αὐτῷ ἀρετὴν καὶ μάθησιν ἔξοχα φιλούμενου, καὶ ἐν τοῖς προκρίτοις ἐν τιμῇ σιτηρεσίῳ †¹⁵ νῦν παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως συναριθμουμένου. Ἦν γὰρ δυνατὸν τὸν ἄνδρα ἡμῖν δωρηθῆναι παρὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης γερουσίας καὶ †¹⁶ βουλῆς τῶν δέκα, ἀμέσως καὶ χωρὶς ἄλλης ἀνακρίσεως, ὡς ὁ καθαρώτατος ὁ ἐν τῷ Γαλατᾷ βασιλευς ἡμῖν ὑπέσχετο. ἀλλ' ἵνα μὴ δώμεν ἀφορμὴν τοῖς φθονε¹⁷ροῖς καὶ συκοφάνταις λέγειν ἔχει, οὐ δίκην, ἀλλὰ χάριτι ὁ ἀνεύθυνος συνεχωρήθη, τούτου χάριν ἀνάκρισιν ἐζητήσαμεν δοθησομένην καὶ ἀναχειρισθησομέ¹⁸νην τῇ σῇ ἐξουσίᾳ. περὶ ἣν καίτοι γε ἥρκει τὰ παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου γραφέντα πρὸς τὴν σὴν ἀθθεντίαν, ἀλλὰ δεῖν ἔκριναι γράφαι τὴν παροῦσαν †¹⁹, ἅμα μὲν ἀσπαζόμενος τὴν σὴν φίλην καὶ σεβασμίαν κεφαλὴν, ἅμα δὲ καὶ συστησόμενός σοι τὸν ἐμὸν υἱὸν κατὰ Πνεῦμα. ὁ γὰρ υἱὸς ἀδικεῖται, σὺ δὲ δικά²⁰ζειν ἔλαχες. ἐκ μῆς οὖν προσοχῆς ὑπάρξει σοι καὶ ἡμῖν καὶ τῷ δικαίῳ χαρίσασθαι: ἡμῖν μὲν, ὅτι ὁ ἀδικηθεὶς υἱὸς ἐστίν, ὡς ἔφημεν, ἡμέτερος, τῷ δὲ δικαίῳ, †²¹ ἐπεὶ ἡμεῖς δηλοποιούντες πιστούμεθα, εἰ χρὴ ἡμῖν πιστεύειν, ὅτι ὁ αὐτὸς κύρις Ἰωάννης τῶν χριστιανῶν ἐστὶ τῆς ὁρθῆς δόξης, ὡς ἡ ἡμετέρα ἔρευνα καὶ ἡ τούτου †²² ἐξομολόγησις καὶ πείρα ἐδήλωσε, καὶ ἐν οἷς ἐγκληματεύθη οὐκ ἔστιν, ὑπεύθυνος, ἀλλὰ μάλλον τὴν κατηγορίαν αὐτοῦ κατὰ πάθος ἐστήσαντο. ὅθεν ἀξι²³οῦμεν καὶ ἀντιβολουμέν τὴν σὴν φιλανθρωπίαν καὶ γαληνότητα, εἰ καὶ ὅσον πρὸς ἡμᾶς ὁ ἄνθρωπος

ἀναίτιος ἐφάνη παρ' ἡμῶν πολλάκις ἐξομολογησάμενος. ^[24] ἔτι δὲ πιστωθέντων ἡμῶν καὶ ἐξ ὧν παρ' ἄλλων ἀξιοπίστων περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἠκούσαμεν παντόθεν ἐξ ὧν ἀνθρώπων τυχόντες. ἀλλὰ δὴ ^[25] καὶ παρὰ Ζακυνθίων ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν ἐν Πάτραις, ὡς ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης καλῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐρευνήσατο. ὅμως, νεῦσον διὰ τὴν ἀγάπην ^[26] καὶ ἀξίωσιν ἡμῶν ὅπως λυθῇται τὸν αὐτὸν κύριον Ἰωάννην τῆς καταδίκης καὶ ἐξορίας τῆς ἐκ τῆς ὑμετέρας γῆς καὶ θαλάσσης, ὡς οἱ ἐχθροί, ὃ γῆ καὶ θάλασσα, ^[27] φθόνῳ κινούμενοι κατεκτήσαντο, προθέμενοι ὡς λόγους ἀπρεπεῖς καὶ βλασφημίας ἀπεστομάτισεν. ἦν δὴ εὐεργεσίαν καὶ χάριν, οὐχ ὑπὲρ οὗ πρὸς ^[28] βέβου-μεν, ὡς κατὰ πάντα φίλτατον, εἰσόμεθα καὶ νομιούμεν, ἀλλὰ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς γεννησομένην. τοῦ δὲ σωτήρος Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἀπειρον ἔλεος καὶ ἡ εὐχὴ καὶ εὐλο- ^[29] γία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ τῆς σῆς αὐθεντίας. Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως.

^[30] μηνὶ ὀκτωβρίῳ, ἡνδικτιῶνος γῆς ἴ

2 lege θεοσώστου || 4 lege διατρεῖν || 6 lege προσπελάσαι || 7 lege ἐπηρείας || 8 lege κεραυνίεις, δικαιοσύνη, πανοικτίρμοι. ἀνεικάστω || 11 lege ἐρέθισιν || 22 lege πείρα || 24 lege διαγωγῆς || 26 lege φ

ΣΧΟΛΙΑ

Μὲ τὴν ἡνδικτιῶνα 3 ἀντιστοιχοῦν δύο χρόνια τῆς πατριαρχείας τοῦ Σίλβεστρου. Ἡ ἐνδειξὴ ὅμως «ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως» (στ. 29) μᾶς ὁδηγεῖ μὲ ἀσφάλεια στὸ 1574, ὁπότε εἶναι γνωστὴ ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας στὴν Κωνσταντινούπολη. Μόνον ἡ ἡνδικτιῶνα εἶναι ἀξέξημένη κατὰ μονάδα, γιατί πρόκειται γιὰ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1574.

Ὁ Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας (1569 - 1590) ἦταν διάδοχος τοῦ Ἰωαννίμου τοῦ Πάνου καὶ προκατόχου τοῦ Μελέτιου Πηγά. Κρητικὸς στὴν καταγωγὴ, ὑπῆρξε ἡγούμενος στὴ μονὴ Ἀγκαράθου. Διακρινόταν γιὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ χαρακτήρα του. Εἶχε μέτρια μόρφωση, ἀλλὰ ἐκτιμοῦσε τὴν παιδεία καὶ τοῦ ἔρεσε νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ λόγιους. Στὴν περιουσία του ἐπιχείρησε τὸ 1574, γνώρισε τὸν Ἰωάννη Μπωναφέ. Ἐξετίμησε τὸ ζακύνθιο λόγιον καὶ ὑπερασπίστηκε μὲ θερμὴ τὴν ὑπόθεσίν του.

2. *Λεωνάρδε Αἴμε*. Προβλεπτὴς στὴ Ζάκυνθο (1574 - 1575) (βλ. CHARLES HOPF, *Chroniques greco-romanes*, Berlin 1873, σ. 407). Μαρτυρεῖται πὺς γνώριζε προσωπικὰ καὶ ἐκτιμοῦσε τὸ Σίλβεστρο (ἐπιστολὴ τῆς «*Turcograecia*»). Στὴν ἐπιστολὴ δὲν ἀναφέρεται ρητὰ ἡ γνωριμία αὐτῆ. Ἐκτὸς ἀν' ἡ φράση «ἦν δὴ εὐεργεσίαν... εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς γεννησομένην» (στ. 27 - 28), θεωρηθῇ ὡς ἐπικύληση στὴ φιλία πὺς ἔκρινε τὸ Σίλβεστρο μὲ τὸν προβλεπτή.

1. Δὲν ὑπάρχει μονογραφία γιὰ τὸ Σίλβεστρο. Βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934), σ. 612 - 617, 628, 631 - 633, 636 - 639. Κάποια βιβλιογραφία δίνει ὁ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καΐρου, «Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν» Δ' (1927), σ. 147, σημ. 1. Πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σίλβεστρου ἐδημοσίευσεν ὁ ἸΩ. ΣΑΚΕΛΛΑΙΩΝ, Μελετίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγά ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν τὸν Β', ΔΙΕΕ, Α' (1883), σ. 31 - 77, ἐπίμετρο.

6 - 7. ἠξίωσεν ἡμᾶς προσπελάσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Εὐρώπης, διὰ τὰς ἐνούσας ἀνάγκας καὶ ἐπιτελείας τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Περιφερόμενος τῇ Χριστιανικῇ Ἀνατολῇ, ὁ Σίλβεστρος συναντήθηκε τὸ 1573 μὲ τὸν Ἱερεμίαν Β' στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀνέλαβε νὰ πάη στὸ Ἅγιο Ὄρος ὡς πατριαρχικὸς ἐξάρχος, γιὰ νὰ διευθετήσῃ ὁρισμένα ζητήματα τῶν μοναχῶν. Στὸν Ἅθω φρόντισε κυρίως νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν κοινοβιακὴ ζωὴ στὴ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ στὴ Μονὴ Βατοπεδίου καὶ συνέταξε αὐστηρὸ τυπικόν. Σῶζεται σιγίλλιον τοῦ Ἱερεμίου Β' (Σεπτ. 1574), πὺς ἀναφέρεται στὴν ἀποστολὴ τοῦ Σίλβεστρου στὸ Ἅγιο Ὄρος (βλ. SPYR. P. LAMPROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, vol. 1, Cambridge 1895, σ. 383, ἀριθ. 3782· περὶ καὶ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἅθω, «Ἑλληνικά» 3 (1930), σ. 48, ἀρ. 20, ὅπου ὅμως ὁ συγγραφεὺς μετέτρεψε λάθος τὴ χρονολογία). Κατόπιν ὁ Σίλβεστρος πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934), σ. 631).

9 - 10. Ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ παναγιώτατος δεσπότης... ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας. Ὁ Ἱερεμίας περιώδευσε τὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ εἰπράξῃ τοὺς καθυστερημένους φόρους τῆς μητρόπολης Π. Πατρῶν. Τὸ Μάρτη τοῦ 1574 ἔφτασε στὸ Ναύπλιο, ὕστερα πέρασε ἀπὸ τὴν Κόρινθο καὶ κατέληξε στὴν Πάτρα (βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ν. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, Πάτρα 1950, σ. 417 - 418).

12 - 13. ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἡτήσατο... Βοναφέ. Τὸ γράμμα αὐτό, πὺς ἀναφέρεται καὶ στὴν ἐπιστολὴ τῆς *Turcograecia*, ἔχει χαθῇ. Σῶζεται ὅμως ἡ ἐπιστολὴ τοῦ βάλιου στὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα (Ἰούλιος 1574) καὶ φέρει στὸ ὀπισθόφυλλον τὴν ἐνδειξὴ ὅτι συνοδευόταν ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ γράμμα «*et manda scrittura del reverendissimo patriarca*» (A.S.V., *Consiglio dei Dieci*, parti secrete, filza 18).

14 - 15. ἐν τοῖς προκρίτοις ἐν τιμῇ σιτηρεσίου νῦν παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως συναριθμουμένου. Ἡ φράση αὐτὴ δὲ μαρτυρεῖ ὑποχρεωτικὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ζακύνθιου λόγιου στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ τὴν ἐκτίμησιν πὺς ἔτρεφε γι' αὐτὸν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Φαίνεται πὺς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Ἰωάννης Μπωναφὲς λείπει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ, μῆνες μετὰ, ἀγνοεῖ τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα καὶ παρακαλεῖ νὰ γράψῃ ὁ Σίλβεστρος στὸ βενετὸ προβλεπτή! (ἐπιστολὴ τῆς «*Turcograecia*»).

16. ὁ ἐν τῷ Γαλατᾷ βαΐουλος. Βάιλος στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ὁ Antonio Tiepolo (βλ. *Dispacci degli ambasciatori al Senato*, Indice, Archivio di Stato di Venezia (Ministero dell'interno, Pubblicazioni degli Archivi di Stato, XXXI), Roma 1959, σ. 4).

18. ἤρκει τὰ παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου γράφοντα πρὸς τὴν σὴν αὐθεντίαν. Ἀλλὰ ὁ Ἱερεμίας θὰ γράψῃ στὸ *Leonardo Emo*, λίγους μῆνες ἀργότερα, τὸ Φλεβ. τοῦ 1575 (ἔγγρ. Ε'). Οὔτε οἱ πηγὲς ἀναφέρουν ἄλλο παλιότερο γράμμα του στὸν προβλεπτή. Ἡ φράση τοῦ Σίλβεστρου δείχνει πὺς οἱ δύο πατριάρχες ἀποφάσισαν ταυτόχρονα νὰ γράψουν, τελικὰ ὅμως ξεκίνησε πρῶτο τὸ γράμμα τοῦ Σίλβεστρου. Ἴσως ὁ Ἱερεμίας καθυστέρησε, γιατί τὸν ἀπασχολοῦσαν σοβαρότερα προβλήματα, ὅπως ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης.

Ε'. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΙΕΡΕΜΙΑ Β'
ΣΤΟΝ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

1575, Φεβρ., ινδικτ. 3

Π ε ρ ί η ψ η. — 'Ο ἀποστολέας πληροφορήθηκε πώς τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα ἀνέθεσε στὸν Προβλεπτὴ Ζακύνθου [Leonardo Emo] τὴν ἀναθεώρηση τῆς δίκης τοῦ Ἰωάννη Μποναφέ. Βέβαιος γιὰ τὴν ἀθωότητα τοῦ λογίου, τὸν ὁποῖο γνώριζε προσωπικά, ὁ πατριάρχης πιστεύει πὺς ὁ Μποναφὲς εἶναι θῦμα συκοφαντίας. Γι' αὐτό, ἐπικαλεῖται τὴν εὐσπλαχνία τοῦ Προβλεπτῆ, ζητώντας του σὰν προσωπικὴ χάρη τὴν ἀκύρωση τῆς παλιᾶς καταδίκης καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰωάννη Μποναφέ.

Πρωτότυπο (Archivio di Stato di Venezia, *Consiglio dei Dieci*, Parti secrete, filza 19, 1575 - 1576). Βλ. πίν. ΙΕ'.

Χαρτί μεσαίου πάχους, χρῶμα ὑπόλευκο, χιλ. 435 × 320. Μονόφυλλο μὲ τρεῖς ἀρχικά πτυχώσεις στὴ μεγαλύτερη διάσταση καὶ τρεῖς στὴ μικρότερη. Ζωηρὸ μαῦρο μελάνι στοὺς πρώτους 6 στίχους, αἰσθητὰ ἀνοιχτότερο, μὲ παράλληλη χρῆση λεπτότερης πέννας, στοὺς ὑπόλοιπους. Διατήρηση πολὺ καλὴ. Ἐλαφρὲς κηλίδες ὑγρασίας. Κάποια στίγματα μελανιοῦ.

Τὸ κείμενο στὴν πρόσθια ὄψη. Περιθώριο 45 χιλ. Ὁρθία, ἐπιτηδευμένη, μὲ μακριὲς κεραῖες γραφῆς, ἀπόλυτα ὅμοια μὲ τὴ γραφὴ δυὸ ἄλλων γνωστῶν πατριαρχικῶν γραμμῶν. Μὲ τὸ χέρι τοῦ πατριάρχου μόνον ἡ μηνολογία στὸ τέλος τοῦ κειμένου· γραμμὴ μὲ μεγαλύτερα γράμματα καὶ ζωηρότερο μελάνι, πιάνει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ στίχου.

Κάτω ἀπὸ τὴ μηνολογία διασώζεται ἡ πατριαρχικὴ σφραγίδα ἀποτυπωμένη σὲ μαῦρο κερί. Στρογγυλὴ, διαμέτρου 30 χιλ., φθαρμένη στὴν περιφέρειαν. Διακρίνεται ἡ Παναγία Βρεφοκρατοῦσα καὶ ἀριστερὰ της, τὰ μόνον ποὺ διαβάζονται κάπως, τὰ ἀρχικά: \overline{MP}
 ΘV

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ σφραγίδα, ἐφαπτόμενες στὴν περιφέρειά της, μόλις ξεχωρίζουν δυὸ κατακόρυφες ἐγκοπὲς τοῦ χαρτιοῦ. Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦσε ἡ χάρτινη ταινία ποὺ ἐκκλίνει τὸ γράμμα, γιὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες 8 ὀριζόντιες ἐγκοπὲς τοῦ χαρτιοῦ, ποὺ συμπίπτουν ἀνὰ δύο, ὅταν τὸ γράμμα διπλωθῇ.

Πίσω, ἀπὸ ἄλλο χέρι, προφανῶς κάποιου γραμματέα τοῦ Προβλεπτῆ Ζακύνθου, ὑπάρχει ἡ ἐνδειξη: $R(iceuu)ta\ p(rim)o\ Zug(n)o\ | dal\ R(eue- rendessi)mo\ Pat(riar)ca\ di\ Cost(antinopo)li\ | c(irc)a\ il\ Bonafé.$

† Ἰερεμίας ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

† Μεγαλοπρεπέστατε καὶ καθαρώτατε ἀθέντα, προβλέπτα Ζακύνθου καὶ εὐγενέστατοι σύμβουλοι τῆς αὐτῆς πολιτείας³, υἱοὶ κατὰ Πνεῦμα ἀγαπητοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Δεόμεθα τοῦ παναγίου Θεοῦ ὑγιαίνειν ὑμᾶς ψυχῇ τε καὶ σώματι⁴ καὶ ἀεὶ ἐπαπολαύειν τῶν καταθυμίων καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τῆς αὐθεντίας ὑμῶν.

Εἶτα μεγάλως ἀξιοῦμεν τὴν⁵ βοήθειαν ὑμῶν, ὅτι, ἐπεὶ ἡ ἐκλαμπροτάτη βουλή τῶν Δέκα ἔδωκεν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν ὑμῖν ἀνακρίναι καὶ ἀναθεωρεῖσαι⁶ τὸ περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σπουδαιοτάτου κυρίου Ἰωάννου Βοναφέως τοῦ Ζακυνθίου καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἀκοῦσαι, ὡς τὸ⁷ περὶ τούτου ἐπιστώσατο ἡμᾶς ὁ ἐν τῷ Γαλατᾷ καθαρώτατος βαῖουλος, κύριος Ἀντώνιος ὁ Τίεπουλος, ἵνα διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην⁸ καὶ ὡς ἐπιῶρεπεῖς μᾶλλον εἰς εὐσπλαχνίαν καὶ φιλανθρωπίαν, βοηθήσητε καὶ ἀθωώσητε τὸν αὐτὸν κύριον Ἰωάννην τὸν⁹ Βοναφέα. Ἡ δὲ ἡμετέρα ἀξίωσις ἰσχυράτω τοσοῦτον, ὥστε τὴν αὐθεντίαν ὑμῶν ἀνατρέσται μὲν τὴν κατ' αὐτοῦ¹⁰ ἀπόφασιν, ἀντισάξαι δὲ τοῦ ἔχειν αὐτὸν τὸν κύριον Ἰωάννην τοὺς ὑμετέρους ἅπαντας τόπους καὶ μᾶλλον τὴν ἑαυτοῦ¹¹ φίλην πατρίδα, μεμνημένους μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ νομικοῦ ῥήτου λέγοντος, κρεῖσσον τὰ ἁμαρτήματα ἀτιμώρητα¹² καταλιμπάνειν ἢ τινὰς ἀναιτίως κολάζειν. Ἐπιστώθημεν γὰρ καὶ αὐτοὶ παρὰ πολλῶν καὶ ἄλλων ἀξιοπίστων καὶ¹³ ἐκ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ συναναστροφῆς αὐτοῦ τῆς μεθ' ἡμῶν, ἧς συναναστροφῆς, εἰ καὶ ὀλίγον ἦν, ὅτι ἀνεύθυνος¹⁴ καὶ ἀθῶος ὢν κατεγορεῖται, τὸ πᾶν δὲ κατ' αὐτοῦ ἔχθρα καὶ συκοφαντία καὶ λογομαχία ἐσκευωρήθη. ¹⁵διόπερ ἀξιοῦμεν, λύσατε καὶ ἀθωώσατε αὐτόν, υἱὸν φίλτατον κατὰ πάντα ὄντα καὶ προσδραμόντα ἡμῖν καὶ ἐλπίζοντα¹⁶ ἰατρευθῆναι τὰ συμβάντα αὐτῷ, εἰ καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο εἰπεῖν, ἀλλ' οὖν τῇ παρακλήσει τῇ ἡμετέρᾳ. ἂν δὲ καὶ ὑμεῖς, ὧς εὐγενέστατοι¹⁷ ἄρχοντες καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἐθελήσητέ τι γράφαι ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐκπληρώσομεν καὶ ἐκτελέσομεν πάντως. ¹⁸καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος καὶ ἡ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. †

¹⁹ μηνὶ φεβρουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος γης †

5 lege ἀνακρίναι || 9 lege ἀνατρέψαι || 10 lege ἀντισάξαι

ΣΧΟΛΙΑ

Στις διαδοχικές πατριαρχείες του 'Ιερεμία Β' ¹ (1572 - 1579), (1580 - 1584), (1587 - 1595) αντιστοιχούν με την ινδικτιώνα 3 τα χρόνια 1575 και 1590. Είναι φανερό πώς το γράμμα χρονολογείται στο Φλεβ. 1575.

5 - 6. *ἐπεὶ ἡ ἐκλαμπροτάτη βουλή ... ἀκοῦσαι*. Πρόκειται για την απόφαση της 17 Νοέμβρη 1574 (περιέχεται αυτούσια στο έγγραφο Ζ').

7. *βασιλευς*... 'Αντώνιος ὁ Τιέπουλος. Βλ. σχόλια ἐγγρ. Δ'.

11 - 12. *καὶ τοῦ νομικοῦ ρητοῦ λέγοντος κρεῖσσον τὰ ἁμαρτήματα ἀτιμώρητα καταλιμπάνειν ἢ τινὰς ἀναιτίως κολάζειν*. Τὸ ρητὸ αὐτὸ θυμίζει τὴ νομικὴ ἀρχὴ «*in dubio pro reo*», σύμφωνα με τὴν ὁποία ὁ κατηγορούμενος ἀθωώνεται, ἂν ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐνόχῃ του (βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΧΩΡΑΦΑ, Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου, Ἀθῆναι 1962, σ. 10).

1. Βιβλιογραφία γιὰ τὸν 'Ιερεμία βλ. OTTO KRESTEN, Das Patriarchat von Konstantinopel im ausgehenden 16. Jahrhundert, Wien 1970, σ. 30, σημ. 63.

Σ'. ΑΥΤΟΓΡΑΦΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΑΪΚΩΝ
ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΜΠΟΝΑΦΕ

1575, 15 Αὔγ.

Πρωτότυπο (ὅπου καὶ τὰ Α' - Ε'). Βλ. πίν. ΙΣ'.

1575. *Adi 15 auosto al Zante*

Femo fede tutti noi che qui sottoscriueremo, qualmente habbiamo conosciuto misser Giouanni Bonafé da picciolo in suso infino al presente, et per quello anco che molti de noi l'habbiamo praticato per huomo da bene, religioso et buon christiano, il quale secondo il rito greco ha frequentato la gesia, li sachri uffitij et altre cerimonie solite et consuete farsi per detto clero. Né mai habbiamo inteso che habbia preuaricato o dato scandalo alcuno, anzi si confessaua et comunicaua come fanno tutti gli altri christiani nel detto loro rito greco. Et in fede della uerità, per nostra con-
10 *scienza et nostro giuramento habbiamo scritto di man propria.*

'Ιερεὺς 'Αλέξανδρος Νερούλης καὶ βικάριος τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου δίδωμι πίστιν καθαρὰν τοῖς πᾶσι καὶ ποιῶ διὰ τὸν ἄνωθεν σοφὸν 'Ιωάννην Βοναφέ, τοιοῦτον εἶναι καὶ ἅπαντα τὰ ἄνωθεν εἰρη-
15 *μένα περὶ αὐτοῦ βεβαίως ἔχειν. Καὶ διὰ τοῦτο τῇ ἐμῇ ἰδίᾳ χειρὶ ὑπογράφω ὁρκῶ καθαρᾷ τῇ συνειδήσει. Αἰγούστου κε' ἐκ Ζακύνθου.*

† 'Εγὼ ὁ ἁμαρτολὸς καὶ ἀνάξιος ἱερεὺς, τάχα δὲ καὶ πνευματικὸς πατήρ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ προβιβασθεὶς. 'Ελθὼν ἰς κερῶν ἀπερασμένων ὁ κύρις 'Ιωάννης Βοναφές, ὃς πνευματικοῦ πατρὸς τὰς αὐτοῦ ἁμαρτίας ὁμολόγησεν ἐμπροσθεν τῆς ἁγίας οἰκόνος τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ, οὐχὶ μόνον
20 *ἐν κερὸν, ἀλλὰ πολάκις αὐτὸν ἐξηρῆνισα καὶ ἐκανόνισα αὐτὸν κατὰ τοὺς*

θείους καὶ ἱερούς νόμους καὶ ἐμεταδόθη τῶν ἀχράντων μυστηρίων, πολλάκις εἰ δὲ ἐλάλησαν περὶ αὐτοῦ ἐσχροὺς λόγους τινὲς χερέκακοι ἄνθρωποι, δίδω γὰρ πίστιν οὐκ ἐστὶν οὐδὲ τι τὸ ἀληθὲς ἔχων ἢ ἐσχρολογία οὐδὲ τὸ βαίβειον. Καὶ διὰ πίστιν ἀληθείας ἐγὼ ὁ ρηθὴς πνευματικὸς Πέτρος 'Αβούρης ὑπόγρα-
25 *ψα τῇ χειρὶ μου.*

† Κάγῳ 'Ιωάννης ἱερεὺς Δρακόπουλος, σακελλάριος τῆς ἀγιοτάτης συνόδου τῆς Ζακυνθίων ἐπισκοπῆς ὡς γνώριμος εἰς ἄκρον τοῦ ἄνωθεν διδασκάλου Μποναφέ καὶ ἐνορίτης ὁρκῶ καὶ συνιδίσει καθαρὰ κάμνω πίστιν διὰ τὸν ἄνωθεν κύρ 'Ιωάννην Μποναφέ ὡς ἄνωθεν ἐνέχεται.

30 *† Καγὼ 'Ιωακείμ ἱερομόναχος Δράκος μαρτυρῶ(ν) τὸν ἄνωθεν κύρ 'Ιωάννη Μποναφέ ὃς ἄνωθεν διαλαμβάνει, ὁρκῶ καὶ συνηδήσει καθαρᾷ.*

† Καγὼ 'Ιωάννης ἱερεὺς Βρανὰς καὶ σακελίων τῆς ἀγιοτάτης ἐπίσκοπῆς Ζακύνθου, μαρτυρῶ τὸν ἄνωθεν Μποναφέ ὡς ἄνωθεν ἐνέχεται ὁρκῶ καὶ ὑπο-
γραφή.

35 *† 'Εγὼ Γερμανὸς ἱερομόναχος τὸ ἐπίκλην Χρυσωλουρὰς καὶ πνευματικός, μαρτυρῶ τὸν διδάσκαλον κύρ 'Ιωάννη τὸν Μποναφέ ὡς ὠπισθεν διαλαμβάνεται. Καὶ οὕτως ὑπέγραψα τῇ χειρὶ μου, εἰς ἀσφάλειαν διὰ ὁρκου.*

† 'Εγὼ 'Ιωάννης Παυλόπουλος ὡς ἐκίνος ὅπου καλᾷ ἐγνόρησα καὶ ἐσυνομίλησα με τὸν ὀπισθεν γεγραμμένον κύριον 'Ιωάννη Μποναφέ, παρακινούμενος
40 *τῇ καθαρᾷ μου συνηδίσι ὁμολογῶ 'τῇ νὰ ἐνε τέτῃς ὡς ὀπισθεν γέγραπται, καὶ ὑπόγραψα ἰδία μου χειρὶ.*

† 'Εγὼ Θεωδορὸς Κουτρούλης πῶς ἐκῆνως ὁπὸν καλὰ ἐγνόρησα κε ἐσηγνώμηλῃσα με τῶν ὠπηστέν γεγραμμένω κύρ 'Ιωάννη Μποναφέ, παρακινουμένους τὴν καθαρὰν μου σηγήδισιν ὁμολογῶ 'τῇ νὰ ἐνε τέτῃς ὡς ὠπηστέν γεγρα-
45 *πται. † Κε ὑπόγραψα με το ἡδιω μου χέρη.*

† Εγὼ Νικόλος Κουρουβελῆς, ὃς ἐκῆνως ὁπου καλὰ ἐγνόρησα κε ἐσινομίλισα με τὸν ὀπισθεν γεγραμμένον κύρ 'Ιωάννη Μποναφέ παρακινουμένους τι καθαρὰ μου συνηδισί, μαρτιρο ὃς ὀπισθεν γέγραπτε.

† Κάγῳ Λέων Πλατυπόδης, ὡς ὀπισθεν καὶ ἄνωθεν ὁμολογοῦσι τὸν κύριον 'Ιωάννην Μποναφέ δημόσιον διδάσκαλον οὕτως ὁμῶς καγὼ συνηδισί εἰσεφῆ καὶ σόφρωνα εἰς τὴν πίστιν Χριστοῦ, ὁρθοτομοῦντα καλῶς τὰ δόγματα καὶ διδάγματα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁρκῶ καὶ καθαρᾷ συνηδήσει ὑπέ-
γραψα.

† Καγὼ Βασίλει Μακρὸς ὃς ἐκίνος ὅπου ἐσιναναθραφῆκα καὶ καλὰ ἐγνόρησα τὸν ὀπισθεν γεγραμμένον μισερ Τζουαννε τὸν Βοναφε. παρακιν(η)μένους τῇ καθαρὰ μου σινιδισί μετὰ ὁρκου ὁμολογῶ αὐτὸν ὅτι ἐνε χρηστιανὸς τήμιος, σοφρον, ὁρθὸς τις πίστεως καὶ εὐσεβίας τῶν χριστιανῶν. Καὶ οὗτος μαρτυρῶ εἰς φοβῶν Θεοῦ.

Io Zuanne Venturijn † firmo che misser Zuanne Bonafe esser bon
60 *cristiano et bon religioso alla fede nostra chatolica et homo da bene; et*

questo per auerllo praticatto et conossiuto. Et per fede della verità o sottoscritto.

Io Thoma Greco testifico come piu uolte ho uisto el soprascritto misser Zuane Bonafe andar alla messa et nelli altrj diuini offitij nelle chiese, 65 come fano tuttj li boni et religiosi christianj, et cognosutolo per christiano catolico per la pratica et conuersacione hauuta con lui. Et in fede di questo ho sottoscritto.

† *Ἐγὼ Αλουζος Ρουμάντζας, ὅς ἐκινος ὁπου ἐγνορησα τον οπηστην κιο Ἰωάννη Βοναφέ κι εσιναναθραφηκα με δαντον, ὁμολογο και μετα ορκον πως 70 ἐνε καλος χρηστηανος και ορθος ης την μπιστην.*

† *Ἐγὼ Φραντζέσκος Μπιάνκος, ὅς ἐκινος ὁπου ἐγνορισα τον οπιστε κυριον Ἰωάννη Βοναφε κι εσιναθραφικα με δαντονε, ὁμολογο πως ἐν καλος χριστιανος και ορθος στην πίστη.*

ΣΧΟΛΙΑ

11. Ἀλέξανδρος Νερούλης (ca. 1520 - ;). Μαθητὴς τοῦ Ἑρμόδωρου Λήσταρχου καὶ γνωστὸς λόγιος τοῦ 16ου αἰ. Ἀνῆκε σὲ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῆς Ζακύνθου. Σπούδασε στὴν Πάντοβα, πού στὸ πανεπιστήμιό της δίδαξε ἀργότερα, καὶ στὴ Ρώμη. Ἐπιστρέφοντας στὸ νησί χειροτονήθηκε ἱερέας.

Φαίνεται πὼς ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Μποναφέ (βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΡΑΜΗ, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 247 - 248. Ἐπιστολὲς του δημοσίεψε ὁ É. LEGRAND, Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas, Paris 1889, σ. 85 - 86 καὶ 93 - 94, γιὰ τὴν οἰκογένειά του βλ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 5' (1909), σ. 471 καὶ EUG. RIZO - RANGABÈ, Livre d'Or de la noblesse Ionienne, v. III : Zante, Athènes, σ. 207 - 209, νεώτερη μελέτη εἶναι τοῦ ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Ἀλέξανδρος ὁ Νερούλης, «Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν», ΙΕ' (1939), σ. 79 - 84).

11 - 12. πανιερωτάτου ἐπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου. Πρόκειται γιὰ τὸ Φιλόθεο Λοβέρδο (1568 - 1581) (βλ. ΗΛΙΑ Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, Κεφαλληνικά Σύμμικτα, τόμ. Β', Ἀθήναι 1960, σ. 93).

24. Πέτρος Ἀβούρης. Μέλος τῆς ζακυνθινῆς οἰκογένειας Ἀβούρη πού ἀπαντᾷ στὸ νησί ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ. Ἦταν λόγιος ἱερέας πού ἀλληλογραφοῦσε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Νερούλη (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', Ἀθήναι 1963, σ. 17 καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀλέξανδρος ὁ Νερούλης, «Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν» ΙΕ' (1939), σ. 82). Θὰ ἦταν εὐπολόγητο πρόσωπο, γι' αὐτὸ καὶ ὀρίστηκε στὰ 1553 μαζί μὲ ἕναν ἄλλο ἱερέα, νὰ διευθετήσῃ τὶς διαφορὲς πού προέκυψαν ἀνάμεσα στὸν ἡγούμενο τῶν Στροφάδων Ἰωακεῖμ Ρουσάνο καὶ στὴ μονὴ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν (βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΡΑΜΗ, ὅπ.παρ., σ. 236 - 238). Στὸν Πέτρο Ἀβούρη ἀνῆκε ἡ ζακυνθινὴ ἐκκλησία Εὐαγγελίστρια στὴ Μέσα Μερία, πού σωζόταν ἄλλοτε στὸ κέντρο τῆς πόλης (βλ. ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζάκυνθο, Ἀθήνα 1967, σ. 53).

26. Ἰωάννης Δρακόπουλος. Γνωστὸς βιβλιογράφος τῆς Ζακύνθου. Ἀπαντᾷ ὡς δάσκαλος στὰ 1561 (δὲν ἀποκλείεται νὰ δίδαξε καὶ τὸ Μποναφέ), ζωγράφος στὰ 1580 καὶ συμβολαιογράφος ἀπὸ 13 Ὀκτ. 1559 - 15 Σεπτ. 1593. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού πληροφоруμάστε πὼς ἦταν παπάς, καὶ μάλιστα σακελλάριος στὴν ἐπισκοπὴ Ζακύνθου (βλ.

ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Ν.Ε. ΙΖ' (1923), σ. 93, Σύμμικτα καὶ ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τομ. Α', σ. 172). Ἀναφέρεται πὼς στὸ χωριὸ Γαητάνι ἔχτισε ἐκκλησία καὶ μοναστήρι ἀφιερωμένα στὸ Ἅγιο Πνεῦμα (βλ. ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, ὅπ.παρ., σ. 140).

30. Ἰωακεῖμ Δράκος. Θὰ εἶναι ὁ ὁμώνυμος ἱερομόναχος στὸν ὁποῖο παραχωρεῖται τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Νικολάου στὰ Καλύβια (23 Γενάρη 1581, βλ. Ib., σ. 101). Ἡ οἰκογένεια Δράκου, γραμμένη στὸ *libro d'oro* τὸ 16ο αἰώνα, ἔχει ἐκλείψει ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', σ. 172).

32. Ἰωάννης Βρανᾶς. Θὰ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Βρανᾶ, πού ἀπαντᾷ τὸ 16ο αἰ. στὸ χωριὸ Φαγιᾶ τῆς Ζακύνθου (Ib., σ. 108).

35. Γερμανὸς Χρυσολωρᾶς. Ὑπῆρξε ἴσως δάσκαλος τοῦ Μποναφέ. Πατριαρχικὸς πρωτοσύγκελλος στὴ Ζάκυνθο, παρέδιδε μαθήματα ἑλληνικῶν στὰ 1567 (Ib., σ. 706). Στις 25 Ἀπρίλη 1567 ἀναφέρεται ὡς ἐφημέριος τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῶν ξένων (ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζάκυνθο, Ἀθήνα 1967, σ. 94).

38. Ἰωάννης Παυλόπουλος. Στὰ 1534 ἀπαντοῦσε οἰκογένεια Παυλοπούλου στὴ Ζάκυνθο (βλ. ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, Α', σ. 521), μέλος τῆς ὁποίας ἦταν πιθανῶς ὁ Ἰωάννης.

42. Θεωдорῆς Κουτρούλης. Ἡ οἰκογένεια Κουτρούλη πού ἦταν γραμμένη στὸ *Libro d'oro* δὲν ὑπάρχει πιά (Ib., σ. 331).

46. Νικολὸς Κουρούβελης. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ μᾶς εἶναι ἄγνωστο.

49. Λέων Πλατυπόδης. Συμβολαιογράφος στὴ Ζάκυνθο τὰ χρόνια 1568 - 1585 (Ib., σ. 537).

54. Βασίλειος Μακρῆς. Ἀνῆκε στὴν παλιὰ βυζαντινὴ οἰκογένεια Μακρῆ πού τὸ 15ο αἰώνα ἐγκαταστάθηκε στὴ Ζάκυνθο. Γιὸς τοῦ πρωτοπαπᾶ Παχώμιου Μακρῆ, ὁ Βασίλειος γεννήθηκε περὶ τὸ 1530 καὶ ἀπέκτησε τρεῖς γιούς, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὁ Ἰωάννης, ἔγινε πρωτοπαπᾶς Ζακύνθου τὸ 1610 (βλ. EUG. RIZO - RANGABÈ, ὅπ.παρ., σ. 137 - 139 καὶ 141 - 144, καὶ ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ, Λεξικόν, τόμ. Α', σ. 383 - 384).

59. Zuanne Venturin. Θὰ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Βεντουρῆ, πού καταγόταν ἀπὸ τὸ Bergamo τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ 16ο αἰ. ἦταν γραμμένη στὸ *Libro d'Oro*. (Ib., σ. 87).

63. Thoma Greco. Στὴν οἰκογένεια Γραικοῦ (Γρέγου, Γκραίκου, Γραίκα) ἀνῆκε ὁ Θωμᾶς, συμβολαιογράφος τὰ χρόνια 1564 - 1575 (Ib., σ. 139).

68. Ἀλοῖζος Ρουμαντζᾶς. Θὰ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Ρουμαντζᾶ πού τὸ 16ο αἰώνα περιλαμβάνονταν στὸ *Libro d'Oro* (Ib., σ. 572).

71. Φραντζέσκος Μπιάνκος. Ἰσως ἦταν συγγενὴς τοῦ Γεωργίου Μπιάνκου πού στὰ 1565 ἀναφέρεται ὡς «ἀξιώτατος σκόντρος» Ζακύνθου. Ἡ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια Μπιάνκου καταγόταν ἀπὸ τὴ Μεσσήνη (Ib., σ. 452).

Ζ'. ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΙΩ. ΜΠΟΝΑΦΕ

1576 (m.v. '75), 17 Φεβρ.

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Ἰκανοποιώντας σχετικὴ παράκληση τοῦ πατριάρχη [Ἱερεμία Β'] καὶ ἀκολουθώντας τὴν ὑπόδειξη τοῦ βάλιου [Antonio Tiepolo] τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα εἶχε ἐπιτρέψει στὸν ἐξόριστο Ἰωάννη Μποναφέ νὰ ἔρθῃ στὴ Βενετία, γιὰ νὰ ζητήσῃ δικαιοσύνη. Τώρα ὁ ζακυνθινὸς ἐξόριστος ζητεῖ — καὶ ὁ πατριάρχης μὲ ἐπιστολὴ του στὸν Προβλεπτὴ Ζακύνθου συνηγορεῖ στὸ αἶτημά του — νὰ κριθῇ ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς καὶ τὸν ὁρθόδοξο ἐπίσκοπο τοῦ νησιοῦ του. Τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα «Θησαυρίσματα», τόμ. 12

ἀποφασίζει νὰ ικανοποιήσῃ καὶ αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία τοῦ πατριάρχῃ, ἐπιτρέπον-
τας στὸν Ἰωάννη Μποναφὲ νὰ παρουσιάστῃ σὲ διάστημα ἑξῆς μηνῶν στὸν
ὀρθόδοξο ἐπίσκοπο καὶ στὶς βενετικὲς ἀρχὲς Ζακύνθου, στὶς ὁποῖες ἀνατίθε-
ται ἡ ἀναθεώρηση τῆς δίκης.

Πρωτότυπο (Archivio di Stato di Venezia, *Consiglio dei Dieci*, Parti
secrete, registro 11, φ. 84r-v).

*Die XVII mensis suprascripti [Februarij] In addition
Consiliarij
Capita*

*Fu preso in questo consiglio sotto 17 di novembre 1574, che in gra-
5 tificatione del reuerendissimo patriarcha di Constantinopoli, et per le
cause dechiarite nella lettera del baylo nostro in Constantinopoli de 15
del mese di luglio precedente, fusse concesso a Zuanne Bonafe dal Zanthé,
bandito dal reggimento di questa città l'anno 1571, che nonostante esso
bando, potesse venir in questa nostra città di Venetia in termine di anno
10 uno da poi che gli fusse dato l'auiso. Oue, potesse allegar j disordinj che
asseriuua esser seguitj nel spazzo della detta sua condennatione, per otte-
nerne giustitia, come in essa parte si contiene.*

*Et hauendo nuouamente esso Bonafe supplicato di poter auantj il
reggimento del Zanthé et vescouo greco usar le ragioni che egli pretende,
15 secondo il desiderio anco del sudetto reuerendissimo patriarcha, dechiarito
in sue lettere dricciate al predetto reggimento, et da quello mandate qui
insieme col processo, et al tre scritture jn lettere di 3 giugno prossimamente
passato alli capi di questo consiglio, come hora jl tutto s'è inteso.*

*L'anderà parte che per continuar in far cosa grata al sudetto reue-
20 rendissimo patriarcha, sia concesso al predetto Zuanne Bonafe che sopra
la condennatione et bando datogli come di sopra dal reggimento del Zanthé
del 1571, possa fra termine de mesj sei prossimj appresentarsi nelle forze
del detto reggimento, et avanti di quello et del vescouo predetto allegar j
disordinj che asserisce esser seguiti, come di sopra, nel spazzo della detta
25 sua condennatione. Il qual reggimento, uiso processu et seruatis seruandis,
debba far quello che giudichera conuenir alla giustitia. Di che, || sia
dato auiso ad esso reggimento.*

— 22

— 2

4/5

— 3

30

Fu ordinato dalli signori consiglieri che la sudetta parte ualesse j

4/5. *Le supplicationi, lettere et alcune fede sono in filza, le quali furono
lette di ordine delli eccellentissimi signori capi. Et insieme ui è jl processo.*

ΣΧΟΛΙΑ

4. *Fu preso in questo consiglio sotto 17 di novembre 1574...* Βλ. A.S.V.,
Consiglio dei Dieci, parti secrete, reg. 11, p. 38^v - 39^r.

6. *lettera del baylo nostro in Constantinopoli.* Χρονολογούμενη ἀπὸ 15 Ἰούλη
1574, ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ τοῦ Antonio Tiepolo, σώζεται στὸ πρωτότυπο (A.S.V., *Consi-
glio dei Dieci*, parti secrete, filza 18. Γιὰ τὸ περιεχόμενό της βλ. παραπάνω, σ. 323
καὶ σημ. 45).

22 - 23. *fra termine de mesi sei... reggimento.* Αὐτὸ σημαίνει πῶς, ὅτι ὁ Μπο-
ναφὲς παρουσιαζόταν στὴ Ζάκυνθο ἀργότερα ἀπὸ τὶς 17 Αὐγούστου 1576 (m.v. '75),
ἔχανε τὴν εὐκαιρία τῆς ἀναθεώρησης.

ΚΡΙΣΤΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ